

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- K. KOLJO:** Ernst Särgava 70-aastane.
- O. URGART:** E. Peterson-Särgava looming aja raamides.
- O. URGART:** Novell ja reisikirjeldus 1937. aastal.
- J. ROOS:** Fr. Tuglas — Väike Illimar II.
- R. TOONA:** A. Jakobson — Oktoobrituul.
- A. PALM:** O. Luts — Tagala.
- A. SUIK:** J. Sütiste — Esmene pääsuke.
- H. RAUDSEPP:** Kolm dramatiseeringut.
- A. VAIGLA:** Kolm raamatut noortele.
- P. VIIDING:** A. Carrel — Tundmatu inimene.
- H. VIRES:** J. Parijõgi — Alutaguse metsades.
- Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 8. poogen.

№ 4

23. aprill

1938

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1938 ASUTATUD 1906. XXXII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), **H. KRUUS** (ajalugu), **F. LINNUS** (rahvateadus), **A. SAARESTE** (keel), **FR. TÜGLAS** (kirjandus).

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülje 15 kr., veerand lehekülje 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nakkõites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

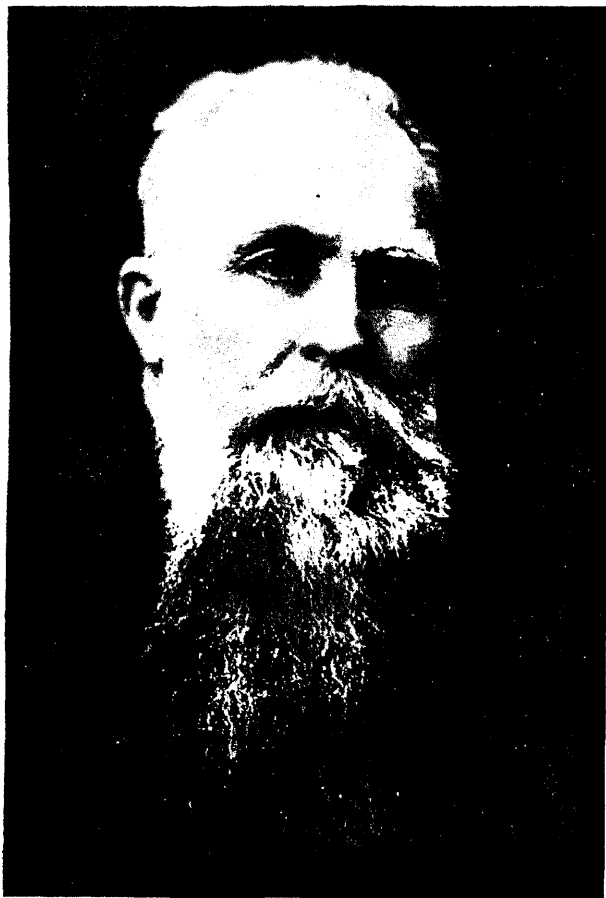
Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke kingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 938P
Eesti

J. Langford

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

APRILL 1938

NR. 4

ERNST SÄRGAVA 70-AASTANE.

Nooruslikul ning elujõuküllasel Ernst Särgaval on nii kirjanikuna kui koolimehena meie kultuuriloos selline nimi, mille austamine ei karda kujuneda üksnes reajuubeliks.

Ei tahaks nagu uskuda, et sellel vilkal töömehel on turjal 70 aastat. Kes nägi teda 20 või enam aasta eest, see leiab, et tema nii iseloomulikule näole ei ole tekkinud juurde ühtki uut kortsu. Ja missugust energiat hoovab temast alati! Kose-Kallastelt Tallinna, Tallinnast Kose-Kallastele, reaalkooli treppidest üles ja alla, koosolekult koosolekule jne. — ta võib iga nooriga veel julgesti võistelda. Juba Särgava ilmumine seltskonda tõstab tuju. Sädelevat huumorit, pilkeid, torkeid — neid sajab nagu küllussarvest. Aastad ei ole suutnud sellele mehele veel midagi teha.

Ernst Särgava-Peterson on pärit Vändrast, kus ta esiisad on pidanud Särgava kohta Uue-Vändras juba 1690. aasta ümber. Kirikuraamatuis esineb kohanimi Sergava, Sergioja, Särgava, Sergua ja Sergova kujul. Algnimi võib kõige enam olla kooskõlas Särgojaga, mis aegamööda on muutunud Särgavaks. Et kohal on olnud Särgojaga ühist, seda tunnistab koha õuemärk — kalakuju, mida kandsid majariistad, kotid jm. Selle koha järgi võttiski mõne aasta eest Petersonide suguvõsa endale uueks perekonnanimeks „Särgava“. Vanad Särgavad on olnud pikka kasvu mustaverd inimesed, mehed kanged kalamehed ja kütid. Kirjaskamine ulatub tagasi juba mitmesse põlve. Muuseas olevat J. V. Jannseni õppinud karjapoisi-põlves Särgava Jaani juures lugemist ja kirjutamist.

Kirjaniku isa J ü r i, Särgava peremehe Ado (sünd. 1813. a.) vanim poeg, sündis 19. mail 1844. a. Oli lopsaka kasvuga, unis-taja, romantik. Kannatas südamenõrkuse all, nagu kõik Ado lapsed. Jüri oli koolis hea õppija ja meeldis väga Vändra kiriku-

õpetajale E. Sokolovskile, kes soovitas tal hakata koolmeistriks. Vanima pojana ta oleks aga pidanud jääma Särgevale peremeheks, nagu oli isa Ado tahtmine. Kui Jüri teatas isale oma kavatsusest hakata koolmeistriks, oli isa väga pahane. Sokolovski pealekäimisel leppis isa Ado viimaks sellega ja lubas pojalt minna kirikumõisa, kus poiss oli kirikhärrale küll aednikuks, küll kutsariks, toapoisiks jm., sai selle eest aga tasuks õhtuti õppust neis aineis, mis olid vajalikud koolmeistri-kutseks.

Koolmeistri-eksami sooritas Jüri Peterson Pärnus, ja õpetaja Sokolovski pani ta esiti ametisse Uue-Vändra Samlikule, kust ta 1867. a. kevadel asus Vana-Vändra Kadakale, kus naiselsamal suvel läti neiu Lisette Birsgalli (Birsgaln), kellega oli tutvunud kirikumõisas, kus Lisette oli pereneitsiks. Kirjaniku ema Liisa (Lisette) on sündinud Lätimaal Roopa kihelkonnas Stolbeni vallas. Tema isa Peeter, suure koha pidaja, oli kohaliku vennastekoguduse vanem, sõitis mööda palvemaju ega hoolinud talust, mis jäi hooletusse ja laostus lõplikult. Kui isa suri, läks koht võõraste kätte ja lasterikas pere jaotati sugulaste vahel. Tütrel Lisette võttis enda juurde onu Domenstern, Suur-Roopa postijaama pidaja. Koduseks keeleks oli seal saksa keel. Lisette käis Võnnus tütarlastekoolis ja oli onule majatalituses abiks, sest suur Pihkva—Riia maantee äärne postijaam nõudis palju tööd ja korraldamist. Krimmi sõja ajal levinud katk tabas ka Roopat: Domensternide perekond kogu teenijaskonnaga suri koolerasse, ellu jäi ainult Lisette. Noorele tütarlapsele ei jäänud muud üle kui otsida toetust ja ulualust teise onu juures, kes elas Vana-Vändras Vaki veskis rentnik-möldrina. Et aga möldri rendiaeg järgmisel aastal lõppes ja onu ihkas vanaduspuhkust ning kavatses minna tagasi Lätimaale, siis pidi Lisette muretsema enesele teenistuse võõraste juures. Ja Vändras leidiski Lisette-Liisa koha õpetaja Sokolovski majas. Algul oli Liisal raskusi eesti keelega, sest inimesed pöördusid ikka kõigepealt pereemanda poole, aga see raskus võideti varsti. Liisa unustas aja jooksul läti keele ja eestistus täielikult. Kirikumõisas algaski kirjaniku isa Jüri ja ema Liisa tutvus, millele järgnes abiellumine 1867. a. juulis, väga sajusel suvel. Vihma olevat sel suvel sadanud nii palju, et jõgedes olnud veed kevadise suurvee tasemel. Sügisel pole saadud talivilja maha teha ega põldu künda. Vili idanenud hakkides ja leib olnud must nagu pigi. Nälg varitsenud ukse taga. Nii algas noorpaari elu kehval Kadaka koolikohal musta leheküljega. Talv oli raske üle elada: toidupuudus oli suur ja leiva asemel söödi rukkijahukörti ilma piimata, sest lehm ei andnud veel piima. Kuid see oli

viletsuse eelmäng: päris häda tuli alles 1868. aastal, s. o. kirjaniku sünniaastal.

Nii isalt kui ka emalt näib Särgava pärinud olevat kirjanikuanded. Isa Jürilt, kes oli kunstikalduvustega, armastas vesta jutte, luuletada ja komponeerida, sai ta kunstniku-kalduvused. Ema Liisalt, kes oli elav, vilgas impulsiivne, päris tulevane kirjanik haruldase kerguse mõtteid edasi anda ja paberile panna.

Viletsas Kadaka koolimajas sündiski Ernst Särgava 17. (29.) aprillil 1868. a. Uustulnukal oli mingi verine kasvaja paremal küljel, mispärast usku tema ellujäämisel olnud vähe. Isa, kes Paides maakonnaarsti juures oli õppinud velskeriametit ja Vändras teisi tohterdas, ei osanud pojale mingisugust abi anda. Arvas, et laps elab seni, kuni kasvaja lõhkeb. Ristimisega tuli rutata. Et ema oli veel nurgavoodis, viis naabertalu saunanaine Mai, kellel olnud aastane tütar ja veel piima rinnas, lapse kirikusse ristimiseks. Vaderiteks olid õpetaja Sokolovski, onu Tõnis ja mõisa rentniku tütar Juulie Suburg (Lilli Suburgi õde). Kui Mai kirikust lapsega koju jõudis, nurisenud ta pahaselt: „Poisist pidi saama Kaarel, aga kirikhärra toppis oma nime ette!“ Nii jäigi poiss Ernstiks ehk Ärniks, nagu teda kutsuti lapsepõlves. Ristimisel hakkas poiss karjuma, ja nagu rääkinud ema, karjunud ta terve aasta. Otsitud abi Pärnu arsti juurest, kuid abi pole saadud. Viidud laps targa, Käpa-eide juurde, kes arstinud surnuluudega igasuguseid haigusi. Kui aga selle juurest tagasi Kadakale jõutud, löönud kisakõri silmad lahti ja karjumine alanud uuesti. Ema kurtnud häda Sokolovskile, see naernud ja öelnud: „Las lõugab, saab tugev poiss!“

Sellele hädale tuli juurde uus viletsus — nälg. Kevadel ei sadanud piiskagi vihma. Põld tolmas nagu maantee ja seeme langes nagu tuhakoldesse. Oras tõusis harv ja läks ruttu kollaseks. Rukis sai jaanipäevaks valmis, peas kolm-neli tera. Ojad kuivasid ära, kaevud olid tühjad. Päikese tõusu ega loojaminekut ei märgatud, sest päike „kadus põuasse“. Samal ajal lõõtsus kogu aja vilu tuul. Heinalistel olid õhtuti kasukad seljas, öösi lõdiseti külma pärast.

Karjuv puudus ja nälg luusis kõikjal. Ei läinud ta Kadakaltki mööda, kus kevadisel külviajal oma seemetki ei olnud ja see tuli teistelt laenata; söödi piimanõgese-suppi ja leiva aset täitis rukkijahu-kört. Aga see ei olnud veel kõik. Vaevalt oli tulevane kirjanik sündinud, kui isa juurde tuli keegi mees, pakudes ennast sulaseks — ainult toidu eest. Vaeneke oli nii nälginud, et seisis vaevalt jalul. Aidas oli kõigest vakka kaks jahu, aga isa süda läks nii haledaks, et ei saanud ära öelda. Ja

nii oligi sulase Linnu Jüri näol peres üks suu rohkem. Varsti sai Kadaka ka teise ümmardaja. See oli Ann Sander. Oli palunud ema põlvili maas, kuni lubati jääda. Kirjanik ise räägib Annest järgmist: „Ann oli meil üle paarikümne aasta ja suri meil. Ei ole mina seni näinud nii truud ja ustavat inimest, kui oli Ann. Ta armastas meid pööraselt. Kui mitu korda päästis ta mind peksust. Ta pesi ja söötis mind ühes vennaga, puhus juttu „Rumpeltitsenist“, krattidest ja põrgupoistest. Istus ööd läbi meie voodite ees, kui olime haiged. Käis meiega metsas marjul, kirikus, ühe sõnaga oli meile teiseks emaks. Veel tänaseni hoian Ann Sanderi poolt kingitud piiblit kalli mälestusena. Veel praegu ei suuda mõista, miks see inimene meid nii armastas“ 1).

Kuigi isetulnud teenijatega oli töö palju võitnud, oli see-eest leiba vähem. Endine koolmeister Kivimurd oli rahuldunud paarikümne-vakamaase põlluga, Jüri Peterson aga kavatses suurendada põllumaad kuni 40 vakamaani. Igal aastal tuli vähemalt üks vakamaa metsa käest põlluks näpata. Ega see polnud naljaasi.

1870. a. sündis teine poeg, kes ristiti Villemiks. Järgmise aasta sügisel, sealt algavad kirjanikul udused lapsepõlve-mälestused, just koolitöö alguseks jäi isa haigeks: oli töö juures kõvasti külmetunud ja sai kopsupõletiku. See arenes korduvaks kopsukelme haiguseks, mis tugeva mehe maha murdis, kuude kaupa koolitööst eemal hoidis ja tegi vajalikuks abilise palkamise. Õpetaja Sokolovski toetas isa igapidi, muretses talle asetaätjaid, kes lapsi õpetasid, kuid abiliste palgad, umb. 30 rubla talve pealt, viisid majast hädavajaliku raha. Haige ravitsemine nõudis suurt kulu, ja nii jäi väikesest sissetulekust vaevalt perekonna toitmiseks.

Ema võttis kogu töö majas enda hoolde. See ei olnud kerge: maja korras hoida, laste järele vaadata, kedrata, kududa, toitu valmistada, loomi toimetada, igale poole oli vaja kätt külge panna. Päikese tõusust hilisõhtuni pidev rühmamine. Sageli tõmbas ema lapsed oma kaissu ja kaebas: „Kasvage rutem suuremaks! Mis ma teen, kui isa peaks surema! Mine Särgava sauna!“ Ja sinna ta ei tahtnud minna. Hirm kaotada oma iseisvust, hirm vanaisa Ado ees, kes ei sallinud „saksikut pere-mamslit“, näis ema nii mõjutavat, et ta muutus kangekaelseks töömasinaks, kes ka lapsed kaasa kiskus. Et peres ei olnud tütreid, pidid pojad juba maast-madalast tegema tütarlaste töid:

1) Tsitaadid on võetud kirjaniku eluloolistest mälestustest nende ridade kirjutajale.

nõeluma sukki, pesema pesu, olema emal abiks toidu valmistamisel. Isegi sukakudumist nõudis ema poegadelt. „Küll oli magus hommikune uni, aga ema ajas vara üles. Silmad und täis, suu kuiv... üles! Karjasepaun selga, Riiks kaasa — ja karja, olgu ilm ilus või paha, olgu karjamaa kas kodu ligidal või kaugel Massu jõe ääres!“ ütleb Särğava ise.

Heaks ingliksi oli Ann. Kui ta aga mahti sai, oli ta lastele abiks teo ja õpetusega. Käis neid karjamaal vaatamas, viis neile kapsalehe sees kohupiima, Äрни erilist maiuspala. Hakkas vihma sadama, tõi neile kas oma suurrätiku või mõne kuue. Ja kui lapsed kõhisid, siis oli Annel igasuguseid teesid.

Et koolikohal oli tööjõudu vähe, tuli poisikesel varsti hakata isale abiliseks põllul ja mujal. Ränk töö, varane tõusmine ja vilets toit kurnasid tulevase kirjaniku nii ära, et ta jäi parajamas kasvueas kiduraks, kannatas alatiste ägedate peavalude all, mis halvatas tööhimu ja rikkus tuju. Seesugune olukord kestis kuni meheikka jõudmiseni.

Lugema ja kirjutama õppis kirjanik noorelt ja ilma suurema vaevata. Ta oli seitsme aastane, kui isa ta Kadaka kooli teiste laste sekka õppima võttis. Veider olnud tal töötada 12—13-aastaste poiste ja tüdrukute seas, kes olnud kõvemad õppima, eriti arvutamist, mis Särğavat koledasti vihastanud. Kooliskäimisest Kadakal on kirjanikul veel praegu meeles unustamatud piibliblõuetunnid, samuti ka videviku möödasaatmine õpilaste ringis, kus isa imeilusaid muinasjutte vestnud ja õpilased seda omalt poolt täiendanud.

Esimesed katsed kirjutamises sündisid Kadakal kooliskäimise ajal. Kas isa või teenija Anne käest oli Ernst kuulnud juttu loomade ja lindude sõjast (ilmus hiljem „Eesti laste aabitsas“). Jutt meeldis poisile nii, et katsus omal jõul ta kirja panna. Selleks valmistas enesele punast tinti, sai isalt paberit, ja kirjutamine võis alata. Lauaks oli kangastelgede tagumine laud, mis vaevalt jala maast kõrgemale ulatus. Ann kodus ja „kirjanik“ kirjutas punase tindiga oma „esimest romaani“. Kui töö oli valmis, viidi ta isale läbivaatamiseks. Isa jäänud tööga rahule, lisanud aga juurde, et pool on pandud omast käest juurde, samuti tekkinud ka palju uusi tegelasi. See esimene töö põles ühes Kadaka koolimajaga ära.

Kadaka külakool seljataga, võis Ernst 1878. a. sügisel astuda Vändra kihelkonnakooli, kus töötas uus koolihärra J a a n L ü d i m o i s, kes on avaldanud tunduvat mõju tulevase kirjaniku arenemisse.

Kihelkonnakoolis, vanas köstrimajas, kus aasta kahekümne

eest oli elanud J. V. Jannsen, oli suur tuba, leerituba, mida kasutati kooliklassina. Sinna pääses eesukse kaudu, mis oli ainult suurte sakste jaoks, ja pisikese tagaukse kaudu, mida kasutasid õpilased ja nende vanemad. Koolitoa eeskojas olid riulitel õpilaste leivakotid; talvel külmus seal leib nii ära, et lõigates hiilgas jälg sädelevas hõbesoolas.

Olid koduküla poisid küll vallatud, nii et ema Liisa neid kutsus „põrgukassakateks“, siis Vändra kihelkonnakooli poisid olid veel paar kraadi kangemad. Juba esimesel õhtul sai Ernst Särğava tunda, et ta oli sattunud „korralikku seltskonda“: anti talle valus õppetund leivakoti tühjendamise ja kaevu juures pea pesemise näol — kuid võeti siis oma kampa.

Õpilased olid suured mehed, paljud neist 20-aastased. Esi-
algu oli Ernst Särğaval suur mure, et nendega ei saa õppimises võistelda. Aga varsti selgus, et need polnudki ei tea kui head õppijad. Peagi oli Särğaval heade kirjatööde tegija ja osava ilulugeja kuulsus. Kooliõpetaja Lüdimoisi käest sai Särğava lugemiseks Grimmi ja Anderseni muinasjutte, hiljem Schilleri teoseid. Saksa klassik mõjus tulevasesse kirjanikku sütitavalt, kõige enam tema „Röövlid“ ja „Wilhelm Tell“. Ka Bulveri „Pompeji viimased päevad“ avaldanud tasse suurt mõju ja ta tundnud tungi midagi kirjutada, pealegi kui kooliõpetaja Lüdimois tema kirjatöid alati kiitis ja teistele eeskujuks seadis. Tegelikkuude sammudeni ta sel ajal aga veel ei jõudnud.

1879. a. tabas Petersonide peret suur õnnetus: Kadaka kooli-
maja põles maha ja ühes sellega hävis kogu nende varandus. Seisukord oli väga raske. Ei olnud leiba, ei õiget peavarju. Rehe otsas oli väike kambriku, koliti sinna. Ümberkaudsed elanikud tõid söögikraami ja majariistu — ja nii võeti vastu eel-
olevad suvistepühad. Kui vanaema oma mehe käest küsinud: „Jüri on puupaljaks põlenud, kas viime talle ka midagi?“, vastanud vanaisa: „Kui sul on, eks siis vii!“ Viimses hädas läks isa vanaisalt oma osa paluma. Vanaisa öelnud, et tal ei ole midagi anda, mõelnud siis natuke ja andnud viimaks C. R. Jakobsonilt saadud 500-rublase laenukohustuse. See paber esialgu ei aidanud midagi, ja alles mitu aastat pärast Jakobsoni surma sai Jüri Peterson väikese osa sellest summast kätte. Kadakal aga algas kibe aeg, veel raskem kui enne toa põlemist. Rühiti teha tööd. Nüüd ei hoolinud isa oma põdurast tervisest vähematki. Ka lastele ei antud armu. „Kas peame minema Särğhaua sauna? Ei! Inimene liikugu nagu rohi jooksvas vees!“ manitsenud ema.

1882. a. tuli Särğava kooliskäimise väike muutus. Nimelt oli ta oma tempudega — kooli kella iga päev $\frac{1}{4}$ tundi ette aja-

misega, mis nädala kohta tegi 1½ tundi, koolmeistri magava venna peatsisse risti paigutamise, millele oli peale kirjutatud „Siin hingab Jakob Lüdimois — õkva...“, toatermomeetriga ahjutule soojuskraadi mõõtmise, klassioreli tinavilede väljakangutamise õnnevalamise tina saamiseks ja tuhande teise vembuga oma vahekorra koolmeistri Lüdimoisiga nii ära rikkunud, et tal tuli koolist lahkuda. Osalt oli see ka isa soov, kes tahtis, et poeg õpiks ümbruskonna parimas koolis — Tori kihelkonnakoolis, mida juhatas J u h a n P ä r t e l, haruldaselt kohuse-truu ja tööarmastaja õpetaja. Toris unustas Särgava Vändra vembud ja andus tõsisele tööle. Siin leidis ta endale südamesõbra — J ü r i T i l g a, kelle suurimaks kireks oli raamatute lugemine. Tilga käest sai ka Särgava raamatuid, mis vene kirikukooli õpetaja Tambergi käest olid salaja toodud. Eriti meeldinud Särgavale E. Haeckeli „Natürliche Schöpfungsgeschichte“, D. F. Straussi „Der alte und der neue Glaube“ ja L. Büchneri „Kraft und Stoff“.

Loomulik, et suur osa neis tõis avaldatud mõtteist jäi tulevasele kirjanikule tumedaks ning selgusetuks, pealegi kui saksa keel tegi omajagu raskust. Ometi oli seal midagi, millest aru saadi, nimelt uued mõtted, mis ei tunnustanud vana. Ja nooruslikus vaimustuses just ahvatleski see, milles leidis protesti kivinenud dogmade vastu. Hakkas nagu kujunema midagi maailmavaate-taolist, ägedat, protesteerivat, arvustavat, igane-nud vaadetega mitte rahul olevat. Ja need „maailmavaatelised tõekspidamised“ avaldusid kohe ägedates vaidlustes, olid vastas-teks kas oma koolivennad, isa või ema või isegi kooliõpetaja.

Toris õppis Särgava kuni 1883. a. jõuluni. Siis tuli koju jääda, et olla abiks isale, kes kannatas jälle raskemini kopsu- kelme haiguse ja närvlikkuse all. Seni oli noor Särgava unis- tanud õppimise jätkamisest Valgas Zimse seminaris, kuid nüüd selgus, et sellest vaevalt midagi välja tuleb, sest oli tarvis asuda isa asemele koolmeistriks, ja kust oleks saadud rahagi õppimi- seks ja isale abilise palkamiseks. Algas kibe töö. Isa ei lasknud Ernsti ühelegi tunnile ilma ettevalmistuseta. Iga õppetunni küsimused ja vastused tuli teha kirjalikult valmis. Isa parandas, laskis õppida pähe ja kuulas tundi pealt. Ka Sokolovski külas- tas noort, 16-aastast koolmeistrit sageli, õpetas, kiitis, laitis. Oma teadmisi täiendas Särgava A n t o n J ü r g e n s t e i n i juures, kes oli tulnud vahepeal Vändra kihelkonnakooli õpetajaks Lüdi- moisi asemele. Anton Jürgensteiniga arutati küsimusi kirjan- dusest, teadusest, poliitikast, koolitööst jm. Ernst Särgava arva- tes Anton Jürgenstein on avaldanud temasse rohkem mõju kui

ükski teine. Jürgensteiniga keskustelles on tulevasele kirjani-
kule selgunud, kui palju ülekohut sünnib meie kodumaal ja
mida oleks vaja teha olukorra parandamiseks.

Teatavasti algas meie maal tol ajal hoogus venestamistöö,
mille esimene hoop langes koolile. Sokolovski sai väga hästi
aru varitsevast hädaohust ja tahtis, et õpetajakohtadele jääksid
eestimeelsed mehed. Kuid paljuks leidus neid, kes oskasid vene
keelt. Tuli kiiresti tegutseda. Sokolovski tuli ise Kadakale ja
soovitas Jüri Petersonile, et ta saadaks poja Tartusse kirikuõpe-
taja Frantzeni poolt korraldatavatele vene keele kursustele. Kui
Jüri arvas, et see on võimatu, sest et tal puudub raha, võttis
Sokolovski sealsamas rahakoti, pani lauale 50 rubla ja lausus, et
sellest peaks jätkuma suveks. Keegi ei aivanud, et sellest
suvikursusest kujuneb 3-aastane õppus Tartu vene seminaris.
Sokolovskilt saadud kirjaliku soovitusel ilmus noormees
Frantzeni juurde, kes muretses talle isegi korteri ja hoolitses
kõigiti tema eest.

Kibedas töös möödus suvi ja lähenes augustikuu. Kirjanik
ootas pikisilmi kojumineku päeva. Kuid seal tuli suur üllatus:
just mõni päev enne kursuse lõppu teatas Frantzen Sārgavale, et
ta jääb Tartusse ja jätkab õppimist vene seminaris. Kui noor-
mees julges selles kahelda — et isa on haige, koolikoht vajab
töömeest ja isa abilist, vend Villem on alles noor ja puudub
raha, näitas Frantzen talle Sokolovski kirja ja luges ette, et
isa on nõus Ernsti Tartu jäämisega. Mis aga rahasse puutub,
siis tehku aga sisseastumiseks hästi, küll siis saab õppida
kroonu kulul.

Uue õhinaga asus Sārgava eksamite vastu valmistuma. Noor-
mehe rõõm oli suur, kui ta sai teada, et ta on 32 vastuvõetu hul-
gas (163-st) ja et talle on määratud stipendium. Missuguse
rõõmuga astus ta uude koolimajja, kuid missugune pettumus
tabas teda varsti.

Seminari tolelaegseid õpetajaid kehastab vene keele õpe-
taja Šatalov, kes ärritas õpilasi-eestlasi oma toore käitumisega.
Ta oli kord tunnis kuulutanud, et 25 aasta pärast oleme juba
niikaugele arenenud, et meie aasadel ja väljadel kõlab „vene
uljas laul“ (russkaja udalaja pesn). Kõike, millel oli eesti oma-
pära, põlgas ja irvitas ta, pidades eestlast alaväärtuslikuks ini-
meseks, sõimates õpilasi paganaiks ja röövleiks. Kogu õpetus
seisis vene keele tuupimises. Raamatuist said õpilased ainult
kõige tühisemaid. Kui Sārgava palus lugemiseks Tolstoi „Anna
Kareninat“, nimetas Šatalov teda suurimaks lolliks, kelle kätte

selliseid raamatuid ei tohi anda, ja ulatas mingi brošüürikese pealkirjaga „Põdrasammal“.

Venestamissurve oli seminaris kõige pöörasem. „Keelatud oli meil emakeeles kõnelemine, eesti ajalehtede ja raamatute lugemine, linnaga läbikäimine. See tekitas vastuvoolu — ja vihuti rääkisime eesti keelt, salaja tellisime ajalehti, lugesime keelatud raamatuid, vargsi käisime seltskonnas jne. Isekeskis vandusime sõna tõsisel mõttes teha tööd eesti meele ja keele kasuks.“ Sündis ärksamaist eestimeelseist õpilastest salajane ring, mille eestvedajaiks said Särğava ja Tõnu Sander. Loodi sidemeid K. A. Hermanniga, A. Grenzsteiniga, J. Tilgaga ja A. Saaliga. Neilt saadi mõneski küsimuses äratust, eriti just kirjanduse alal. Kaasõpilaste ringis peeti õhtuti pikki vaidlusi Shakespeare'i, Puškini, Gogoli ja Byroni üle. Erilist huvi pakusid vene „keelatud“ kirjanikud — Dostojevski ja Tolstoi. Vaidlused äratasid huvi lugemise vastu ja Ernst Särğava ei jäänud enne rahule, kui sai Bulveri ajaloolise romaani „Pompeji viimased päevad“ tõlke eest „Oleviku“ toimetuselt saadud 8 rublaga osta Tolstoi kogutud teosed (12 annet). Tulevast kirjanikku köitis eriti Tolstoi kui suure jutustaja kujutamise loomulikkus ja usutavus, samuti ka vaadete selgus. Eriti meeldinud Särğavale „Sõda ja rahu“, „Anna Karenina“ ja „Ivan Iljitši surm“. Dostojevskist meeldinud Särğavale suure kirjaniku haruldane oskus kujutada venelaste närusust ja vene elu varjukülgi, osalt vist seepärast, et venelaste närusust said eestimeelsed seminaristid valusasti tunda.

Uusi mõtteid kirjandusest sai Särğava ka C. Bleibtreu „Revolution der Literatur'ist“. Et Särğaval ja Tõnu Sanderil kaasatoodud teadmised ületasid seminaris nõutava määra, mispärast peale vene keele õppida peaaegu midagi ei olnud, siis tuli nooruslik energia kuhugi mujale juhtida.

„Ühel õhtul andsime Sanderiga suudluse ja käepigistusega teineteisele vande hakata tööle eesti rahva kasuks, tema — kirjanduse uurijana, mina — kirjanikuna,“ mäletab kirjanik seminaripõlvest.

A. Saali „Vambola“ ja Bornhöhe „Tasuja“ tõukel alustas E. Särğava ajaloolise jutustuse „Kaupo“ kirjutamist, milles tahtis kujutada liivlaste võitlusi sakslaste vastu ja isamaa äraandmist ristiusu vaga sildi all. „Kaupole“ pidi järgnema „Lembitu“. Aga varsti märkas kirjanik, et tal puuduvad teadmised ajaloost, mis olid vajalikud selliste tööde kirjutamisel. Ka Sander ei kiitnud seda katset heaks ja andis nõu teisel alal õnne katsuda.

Nüüd hakkas kirjanik luuletama. Kui oli valminud 5—6

luuletust, luges ta nad Sanderile ette. Ka nüüd ei olnud Sander tulemustega rahul: arvas, et vaevalt keegi neid trükiks. Nagu kiusuks sellele saatis Särgava luuletustest osa „Olevikule“, osa „Postimehele“, kus neist kirjaniku mälestuse järgi 5 avaldati. Võidurõõmsalt näidanud Särgava lehti Sanderile. „Kui sul on midagi kirjutada, siis ära tõlgi ega luuleta! Sellega sa kaugele ei jõua!“ öelnud Sander pahaselt. „Kirjuta jutt!“

Ja Särgava asuski algupärase jutu kirjutamisele. Pealkirjaks pani sellele „Viiulnik“. Kaasõpilaste ja õpetajate joomine, joobnud üliõpilaste nägemine Tartu tänavail, Väandra tuntud anderikka viuldaja Rombergi kurb saatus, kes alkoholi mõjul hukkus, — see kõik andis ainet kurblooliseks looks noormehest, kes pärast õnnetut armastust sureb joomatõppe. Käsikirja lugesid läbi kaasõpilased Sander ja Riis. Kumbki oli tööga väga rahul. Põksuva südamega viis Särgava esikteose Saalile „Oleviku“ toimetusse. Saal kiitis töö heaks, kuid vastu ei võtnud: olevat liiga pikk. Just niisamasuguse otsuse sai noor kirjanik Jõgeverilt „Oma maa“ toimetuses ja Schnakenburgilt. Nii nurjus esimene katse raamatut trükki anda. Kirjanik pani teose seisma, ja nii ta seisiski 6 aastat, kuni lõpuks Rakvere raamatukaupleja N. Erna ta 1895. a. kirjastas, nüüd juba pealkirja all „Eiialgi“.

Seminari viimases klassis tabas Ernst Särgavat ja Tõnu Sanderit sissekukkumine. Pedagoogika ajaloo tunnis arutati küsimust, kas vene keel õppekeelena tõstab või langetab meie rahvakooli hariduslikku taset. Direktor Tihomirovi ja maruvenelase Šatalovi seisukoht oli kaljukindel: eesti rahvas on väike, ilma kultuurita, ilma ajaloo ja tulevikuta, mispärast ta peab sulama vene suurde rahvasse, järelikult — vene õppekeel on vajalik siinse kultuuri tõstmiseks. Tõnu Sander sähvas sellele sapiselt, et loogiliselt peaks siis Venemaal õppekeeleks olema hiina keel, mis tõstaks venelaste kultuurilist taset. Ärritatud direktor lubas selle küsimuse järgmisel korral põhjalikumale arutusele võtta. Selleks tunniks koostas Särgava ühes Sanderiga ja paari teise kaasõpilasega 16-leheküljelise kirjaliku seletuse, milles oli öeldud, et ainult eesel kannab meelsasti võõrast koormat ja et rahvakoolis peab õpetus toimuma õpilaste emakeeles. Seletus lõppes sõnadega „nõnda mõtleb kogu klass“.

Nagu ussist nõelatud kargasid Tihomirov ja Šatalov üles. Asi võeti arutusele õppenõukogus, ja seal oli lühike otsus: Särgava, Sander, Riis ja Jürgen kui ninamehed peavad koolist lahkuma, teistel vähendatakse elukombeid.

Suurte selgitamistega suudeti siiski asi niikaugele viia, et

Särgava ja ta kaaslased võisid õppetöö seminaris lõpule viia, kuid elukombed märgiti lõputunnistustel hindega rahuldav, mis seda pidi tähendama, et kõigi koolide ukсед on nende tunnistuste omanike ees suletud.

Suurt tuska tegi Ernst Särgavale muu seas ka asjaolu, et ta vend Villem, kes vahepeal oli ka seminari astunud, jäeti teiseks aastaks klassi istuma nõrga vene keele oskuse pärast. Vist tahtis Šatalov näidata, et ka see vend ei kõlba seminari.

Pettunult, kibestunult pöördus Särgava 1889. a. kevadel tagasi Väandrasse isa juurde. Koha leidmine mujal näis olevat lootusetu. Isa Jüri lohutas poega, et vald ehitab uue klassi juurde ja siis nad võiksid seal kolmekesi töötada. Ka õpetaja Sokolovski ja selle vennapoeg Paul, pärastine professor ning Harkovi õpperingkonna kuraator, olid hämmastunud, kui kuulsid Särgava väljaheitmise ja elukommete vähendamise lugu. Sokolovski lubas omalt poolt kõik teha, et Särgava hätta ei jääks.

Sügisel enne õppetöö algust ilmus Väandra kihelkonnakooli juhataja Anton Jürgenstein Kadakale ja tegi Särgavale ettepaneku asuda tema juurde õpetajaks. Kui isa ja Ernst esialgu veel kõhklesid, siis ema otsus oli selge: Ernst mingi kodunt välja, Villem jäägu isa abiks. Ja nii see sündiski.

Rahvakoolide inspektor Erikson, rahvuselt eestlane, kellele Sokolovski nähtavasti oli Särgava elukommete loo ära seletanud, kinnitas Särgava kohale.

Väandra kihelkonnakooli asumine oli Särgavale kui algavale kirjanikule suureks kasuks. Anton Jürgenstein oli laia silmaringi ja terava kriitikaga mees, kel oli suuri teadmisi kirjandusest. Pikalt ja laialt arutati õhtuti kirjanduslikke, poliitilisi ja filosoofilisi küsimusi. Kui Jürgenstein vaba aja veetis jahil ja kalastamas käies, siis Särgava tuhnis tema raamatukogus. Siin puutusid tema kätte muu seas Scherri „Menschliche Tragikomödie“ ja Schopenhaueri „Die Welt als Wille und Vorstellung“, mille jälgi tema pärastises loomingus on selgesti märgata, olgu see elunähtuste skeptilises ning kriitilises hindamises või pessimistlikus elufilosoofias.

Ja Väandra kodune seltskond. Siin humoristlik ning vilgas Jürgenstein, seal kaupmees Tannebaum („Rahvavalgustajas“ Annemann), apteeker Dietrich, köster Rossmann, tummadekooli juhataja Eglon, ja kogu selle patriarhaalse seltskonna esotsas muidugi tollaegseid haruldasi hingekarjaseid — tõsine rahvasõber Sokolovski. Siia juurde missuguseid rahvatüüpe. Talupojad tüsedad, iseteadvad, vabad. Väandra mees tundis enese olevat juusteni Väandra sois ja rabades, sülgas pihku, lõi saha

maa sisse ja kündis oma maad, tegi aastas 10 korda õlut ja jõi — oma õlut, narris ja pilkas igäuhte, kes ei rääkinud Vändra keelt või ei kandnud pikka habet. Küll oli sealsetegi „suurnike“ seas võidutsenud saksa meel, kuid Särgava Vändras viibimise ajal valitses juba eesti keel ja meel, ja selle maksmapanemine oli läinud hõlpsamini, kui oli loodetud. Vändras olid kõik, õpetajast kuni vallakirjutajani, rahvalikult häälestatud. Körber, Jannsen, Jakobson, Sokolovski jt. olid jätnud sel alal oma pärandi. „Rahvavalgustaja“ esimesed leheküljed on peaaegu kopeeritud Vändra lõbusast seltskonnast ja sealsete tegelaste segust on muist enesele saanud Annemann, muist Arnikas. Ja kui Särgava hiljem valusasti piitsutab kirikuõpetajaid, siis seepärast, et Sokolovski-taolisi tõsiseid hinge karjaseid ning rahvasõpru ta ei kohanud enam kuski.

Vändras tulevane kirjanik teritas oma sulge: vaatles, hindas, pani tähele karaktereid, kogus huvitavaid tüüpe ja õppis mõistma inimeste hingeelu. Siit saatis ta „Olevikule“ õpetliku sisuga muinasjutu „Nälg“ (1890), mis on Särgava esimeseks trüki avaldatud proosatööks. Juba selles vähenõudlikus palakeses ilmnevad need Särgava loomingu põhijooned — eesti elu paistete kujutamine, mis tema pärastises loomingus kujunevad mõõduandvaiks. Noor kirjanik juhib siin lugeja tähelepanu näljale, viletsusele, mis tuleb rahva laiskusest ja hooletusest. Kirjanik maalib näljast vaid välispidise pildi ega näe veel nälja tõelisi põhjusi, viletsaid sotsiaalseid olusid.

Just siis, kui Särgava on lõõnud kaasa Vändra seltskonna-tegevusse, muu seas on hakanud innukalt tegutsema Vändra Põllumeeste Seltsis, tuleb järsk elumuutus. Koolide inspektori Eriksoni soovitusel ning pealekäimisel siirdub Särgava 1891 jaanuaris Sinti, kus saab koha ministriumikoolis. Isa oli küll vastu, poeg läheb kaugele, jääb võõraks, pealegi Sindi alev ei olnud heas kuulsuses, aga jällegi otsustas ema asja: tahab poeg edasi jõuda, mingu!

Sindi ja Vändra: kaks isesugust maailma. Vändras põlised põllumehed, Sindis — vabrikutöölised, kes nagu üleskeeratud kellad käisid tunnistundi, päevast päeva. Vändras laia rõõmu, looduslikku muretust, Sindis alalist värisemist igapäevase leiva eest. Sindis elati nagu linnuke oksal: ei suudetud täita töönormi, käia tööl, jäädi vanaks, — kohe hoolitses vabrikuvallitsus, et seesugune isik või perekond vabrikust kaoks. Igapäevast muret katsuti eemale peletada alkoholiga, ja joomine kõrtsis näis olevat ainukeseks lõbuks. Ka laste vahel oli suur vahe:

Vändras tüsedad ning kohmakad talupoisid, Sindis nagu erutatud mesilaspere, ülielavad, käratsevad.

Algas pingutav töö. Varsti selgus, et mitte ainult laste seas ei tule töötada, vaid ka vanade juures. Särgava õhutusel asutati Sinti karskusselts. Vabrik andis avarad ruumid, ja seltskondlik elu laulukooriga, näitemängude korraldamisega, kõnede, koosviibimistega jne. võttis suurt hoogu. See röövis Särgavalt vaba aja, nii et kirjutamisele ei saanud mõeldagi, kuigi kogu aja oli sellest unistanud.

Tutvunud eesti päritoluga meistrite ja ametnikega, selgus Särgavale, kui vähe leidub neil rahvustunnet, eriti vanemal põlvel. Kui jutt siirdus eesti küsimustele, siis anti sealtpoolt varsti mõista, et parem on niisuguseist asjust üldse mitte rääkida. Varsti oli noorel kooliõpetajal ametnike seas „deutschenfresser'i“ kuulsus ja vabriku direktor juut Wulff laskis Särgavale teatada, et Sindis tehakse tööd, aga ei aeta poliitikat. Kui viimaks vabrikuvalitsus hakkas ennast segama Särgava loodud karskusseltsi tegevusse, otsis see parajat juhust, et Sindi tolmu jalgadelt pühkida. See tuligi varsti. Inspektor Erikson, kuulnud Särgava kavatsusest Sindist lahkuda, teatas, et tal ongi koht teada, nimelt Põltsamaal Aleksandri-koolis, kust Jakob Tamm läheb Väike-Maarjasse.

Sindi on andnud palju materjali Särgava pärastistele teostele. Siit on leitud „neiu Kaasike“ oma õhkamisega „küll on hirmus“, siit on „Lehvitaja“ oma osa saanud ja Sindi alevigi tunneme ära mitmes teoses. Sindis kirjutas Särgava ka väikese armastusnovelli (pealkirja kirjanik ei mäleta) ja saatis „Postimehele“. Novell jäi avaldamata ja vastuski toimetuselt saamata. Inspiratsiooni sai autor nähtavasti oma isiklikust elust: Sindis tutvus Särgava neiu *Anna Tohvri*ga (saksa koolis muudeti Tofer'iks), kellega abiellus hiljem Põltsamaal.

1893. a. leiame Särgava juba Põltsamaalt Aleksandri-koolist. Esialgseile häile muljeile järgnes siinse elu tundmaõppimine, mis polnud kaugeltki vaimustav.

Ühel pool piiritu rikkus, teisel pool äärmine viletsus. Mõisapõllud loksasid verstade pikkuselt Põltsamaa ümbruses, kaugel ääremail kiratsesid viletsad talupoegade-rentnike maalapid. Rendilepingud olid paberil küll rahas, tegelikult aga valitses teoorjus. Põltsamaa alevis peeti nädalas paar turupäeva, kus ümberkaudsed inimesed käisid oma paari naela võid või muna kümnet müütamas, kus viideti päev ja kust mehed harilikult pöördusid koju jobnult, suurendades veelgi viletsust. Ümbruskonna talupoegade-rentnike majad olid viletsad ja ähvardasid

kaela langeda, nii et Anton Jürgenstein, kes kord Särgavat külastas, naljatades öelnud: „Sul tikud taskus, päästa õnnetud inimesed surmast: majad vajuvad kaela!“ Siin ja seal leidus jäänuseid endistest küladest, mis olid hävitatud. Kaevurakked ja -puud tunnistasid nagu võllad, mis tööd siin oli tehtud.

Ka vaimne olukord ei olnud Põltsamaal parem. Ühelt poolt mitmest rahvusest koosnev ametnikkond, kes rääkis vene keelt ja nimetas end alati „meie, venelased“, ja kelle huvid seisid kaardimängus, vastlapliinide söömisel, joomises, tühjade juttude tegemises jne. Teiselt poolt Põltsamaa kadakad, kes käisid koos „pürjerklubis“ ja kelle vaimsed huvid olid niisama madalad nagu esimestelgi. Alevis valitses vene ja saksa keel. Ümb-ruskonna „paremik“ elas aleviku „paremiku“ vaimus.

Kooli juhataja Anson oli südame poolest eestlane, tema kodus aga valitses naise mõjul kõva vene vaim. Õpetajad Nikolajev ja Goveino olid mõlemad liberaalsed mehed, pigem revolutsionäärid, kanged Tolstoi ja Dostojevski jüngrid: üks täiskarsklane, aga lihasööja, teine napsitaja, kuid — taimetoitlane. Goveino tundis hästi vene kirjandust ja tema näpunäiteil tutvus Särgava uuema vene kirjandusega ja selles valitsevate tendentside ning käremeelsusega. Oma koolivenna A. Riisi mõjul hakkas Särgava lugema filosoofilisi töid ja vaimustus intellektualismist. Sellest siis tema teoseis esile tikkuv kibe krititsism, radikalism, samuti satiir ja tendentslikkus. Sellele lisandub veel mõjusid Ibsenist ja Björnstjerne Björnsonist seltskondlike ja naisküsimumuste puudutamisel.

Kui 1895. a. sügiseks Aleksandri-koolil valmis õpetajate elumaja, ei viivitanud Särgava enam abiellumisega. Veel selsamal aastal toimus laulatus. Abielu Anna Tohvriga kujunes õnnelikuks ning üksmeelseks. Naine oli tugeva iseloomuga perekonnainimene, kes toetas meest kõigiti. Rahulik perekonnaelu ja korralik toit kosutasid kirjanikku nii, et kadusid tervisrikked — maokatarr ja ägedad peavalud, mis teda seni olid vaevanud. Nüüd tundis Särgava enese otsekuu kutsutud olevat kirjutamiseks. „Ma ise kannatasin paisete all tihti, ja mu silmade ette kerkisid elupaised: sotsiaalne ja vaimne korruptsioon... Elati ja elatakse mingisuguses kunstunelikus seisukorras. Lauldakse ja räägitakse isamaast, tema ilust ja armastusest, aga missugune on see isamaa, see ilu ja armastus, seda ei osata mõista ega näha... Siin pidi midagi tegema...“ Ja Ernst Särgava hakkas lahkama eesti elu paiseid. 1898. a. suvel valmis „P a i s e t e“ esimene sari („Marjad silmas“ ja „Ühe härja elulugu“), mis ilmus trükitult järgmisel aastal Rakveres N. Erna kirjastusel. Särgava oli

koostanud isegi kava, mille järgi igal aastal pidi ilmuma kas pikem jutustus või rida lühemaid jutukesi. Kõik need „Paised“ pidid kujutama meie elu väärnähtusi. Esimese sarja lõpus teatati, et teine sari sisaldab kolm juttu („Kuusetiidi jutt“, „Neger, ehk härg, kelle seljast 10 nahka kooritakse“ ja „Haridus tuleb“). Kuid tegelikult sisaldas teine anne ainult jutustuse „Issanda kiituseks“ (1900. a.). See näitab, et kava oli koostatud välise tõuke mõjul ja et seda tuli tegeliku töö juures muuta. Ka oli kirjanik hinnanud oma tööjõudu üle, mispärast ta seda kõike ei saanud teostada, mida oli esialgu suure kiirusega kavatsenud. „Paisete“ teise ande lõpus teatati, et järgmises andes ilmuvad jutustused „Kaks vana sõpra“ ja „Pimestav valgus“, aga ka nende jutustuste asemel ilmus hoopis uus töö — „Tulge appi“ (1901. a.). Särgava „Paised“ leidsid arvustuses suurt tähelepanu. Kaasaeglaste üksteisele risti vastukäivad sõnavõttud näitasid, et kirjanik oli tabanud tõesti väga valusaid ühiskondlikke paiseid, mida nende kandjad ning kasvatajad oleksid tahtnud maha salata ja olematuks vaikida.

Peale eespool nimetatud tööde kirjutas Särgava Põltsamaal veel terve rea vähemaid jutustusi, mis kõik ühel või teisel kujul täiendasid „Paisetes“ avaldatud mõtteid.

1902. a. lahkus Särgava Põltsamaalt Aleksandri-kooli ümbermuutmise tõttu põllutöökooliks. Näaklemine Põltsamaa Põllumeeste Seltsis kooli tüübi üle, kirikutüli uue õpetaja valimise puhul, poliitilised vastuolud, see kõik tegi üsna kergeks lahkumise Põltsamaalt, kus 9 aastat intensiivselt oli tööd tehtud nii seltskondlikul kui kirjanduslikul alal. Naise ja kolme lapsega ja kahe koorma koliga jõudis Särgava 1902. a. septembris uuele kohale — Kose-Uuemõisa. Ta oli küll tahtnud saada kohta Tallinnas, kuid Tallinna rahvakoolide inspektor Orlov ei pidanud teda küllaldaselt usaldusväärseks ja nii pidi Särgava asuma maale. Uuemõisa (Kuivajõe) koolimaja ümbrus tundus kena, aga kohe oli näha, et siin pole olnud korraldavat kätt.

Juhtus just selsamal nädalal olema vallavolikogu istung, ja Särgava läks ennast vallavolinikele esitlema. Mehed vaatasid uuele kooliõpetajale esialgu umbusklikult, aga see umbusk kadus peagi, kui nähti, et ta on rahvamees. Ka kirjanik tundis enese jälle üle hulga aja eht-talumeeste seas, kes tuletasid meelde Vändra aegu. Algas uus töö uues kodus. Tuli korraldada koolimaja ümbrust, tuli osta hobune, lehm ja põllutööriistad, palgata sulane ja hakata jälle talutööle, nagu Kadakal. Põld andis head saaki — ja elu tundus palju lahedam kui Põltsamaal. Seltskondlik elu Kose seltsis, kus olid tublit tööd teinud J. Mändmets,

J. Reinthal jt., oli kaunis intensiivne. Särgava löi innukalt kaasa. Seltsi pidusid külastasid Tallinna mehed M. Martna, A. Tamm, ja varsti nägi Särgava, et siin tehakse hoopis teist tööd kui Põltsamaal. Siin loeti ja levitati välismaal ilmunud sotsialistlikku kirjandust, siin unistati demokraatlikust Venemaast ja eesti rahva vabanemisest neist rõhuvast köidikuist, mis takistasid ta edu ja arengut. Siin avaldus selgesti rahulolematust olukorraga ja oodati paremaid päevi. Kurbusega pidi Särgava märkama, et neil, kes levitasid rahvas uusi mõtteid, kes pidasid endid rahva juhtideks, oli endil vähe aimu sellest, mida tuleks teha, mille poole püüda.

Kosel oli õpetajaks vanapoolne härra Hoerschelmann, keda kogudus ei armastanud. Varsti tekkis Särgaval temaga kokkupõrge. Hoerschelmann tuli kooli katsuma ja tundis erilist huvi usuõpetuse andmise vastu. Pärast tunde küsis kirikhärra Särgavalt, kas ta ka usub Jeesusesse Kristusesse. „Teie tund oli küll hea, aga kui koolmeister ei usu, siis on see kõik tühi töö! Ma olen juba oma ametivendadelt kuulnud, et Teie kirjutate jumalavallatuid raamatuid, mis lõhuvad kirikut. Ja nüüd räägivad naisterahvad sedasama.“ Kui siis Särgava vastuseks sähvas, et naised räägivad ka õpetajahärrast palju halba, ja kas seda kõike peab siis uskuma, siis oli kirikhärra väga erutatud, kahvatas, tõsis püsti ja lausus lahkudes: „Oh kui rumal, kui rumal!“ Ja nagu kirjanik mäletab, peegeldanud Hoerschelmanni näoilme, et ta seda ei unusta. Ega unustanudki. Kui 1905. a. karistussalgad Kosel märatsesid, olevat Hoerschelmann kahetsunud, et Särgavat enam seal ei olnud.

Mis puutub kohalikku rahvasse, siis oli see rohkem mahaäänud kui Väandras ja Põltsamaal, milles olid esijoones süüdi rasked agraarolud, kuna aadli võim oli siin hoopis suurem kui Lõuna-Eestis.

Kui P. A. Speek tellis Särgavalt oma „Uudistele“ pikema uudisjutu, koostas kirjanik selle kava õige ruttu. „Kogu mööda veerenud elu seisis pildina mu silmade ees: Väandra, Sindi, Põltsamaa ja nüüd Kose... Jah, rabeleti palju, tehti sõnu, aga kõigel sellel puudus sisu, see siht, mis elul peaks olema. Mütati nagu kuski Mudilas, kus puudub õige juht, hing, elumõte, kus istub troonil tagasikiskuv jõud, mis tõrjub eemale kõik uuendused, parandused.“

Ja nii tekkiski „Rahvaalgustaja“, mis hakkas ilmuma „Uudistes“ 1904. a. See oli süntees neist küsimustest, mis Särgaval aja jooksul olid tekkinud ümbruse ja olude vaat-

lusest, satiiriline läbilõige tolelaegsest alevi- ja maaühiskonnast tema tibatillukeste ideede, vaimuvaesuse ja madalusega, kogupilt inimkujudest, mõisnikest, kirikhärradest, kõstreist, koolmeistrest, mõisa-hantvärkidest, alevi-aristokraatidest, käsitöölisest ja talurahvast. Peaaegu kõikujud on võetud elust. Neid olid rikkalikult andnud Vändra, Sindi, Põltsamaa ja Kose.

„Rahvavalgustaja“ ilmumise ajal ja pärast ilmumist sai Särgava palju kirju, osalt tundmatuilt, osalt tuntud inimestelt. Ühed kiitsid, teised laitsid, kolmandad lubasid autori kohtusse kaevata laimamise pärast. Isegi Kaukaasiast Armavirist kirjutas Särgavale tema tuttav kooliõpetaja Susi, et sealne kogudus tahtvat teda ametist lahti lasta, sest et tema olevat saatnud sealt teateid, mida Särgava paljastavat.

Kose-Uuemõisas tegi Särgava hoogsat kaastööd „Teatajale“. Selle veergudel ilmus Särgava sulest rida lühijutte, millest silmapaistvaimaks osutus novell „Liisi“ (1905. a.), mis on esimene arglik katse eesti kirjanduses vabaarmastuse, vallasemade ja naisõigusluse küsimuse käsitlemisel.

Siin algas ka Särgava koolikirjanduslik tegevus, nimelt valmisid „Eesti laste aabitsa“, „Algharjutuste“ ja „Eesti kooli lugemisraamatu“ käsikirjad. Trükkis ilmusid nimetatud tööd hiljem Tallinnas.

1905. aastal keset kirjusid poliitilisi sündmusi asus Särgava Rakverre. See tuli talle eneselegi ootamata. Särgava oli augustis käinud Tallinnas. Ta oli valitud I algkooli juhatajaks, kuid rahvakoolide direktor Pavlov ei kinnitanud teda ametisse: olevat punane ja kirjutavat ässitavaid ning jumalakartmatuid jutukesi. Polnud midagi parata. Ootamatult ilmus Kosele „Paisete“ kirjastaja N. Erna ja teatas, et Rakveres on vaba algkooliõpetaja koht. Inspektor Bõlov tahtvat paigutada sinna venelast, aga linn olevat vastu. Tulgu kohe ja kandideerigu: läheb kindlasti läbi. Koolikollegiumis valitigi Särgava 5 häälega 1 (inspektori) vastuseismisel Rakvere poeglaste algkooli õpetajaks. Kuid inspektor Bõlov ei nõustunud kinnitamise edasisaamisega. Ei aidanud muud, kui Särgava sõitis Tallinna direktor Pavlovi juurde ja kurtis, et Bõlov ei taha teda kinnitamiseks esitada kapriisi pärast. Õnneks Särgavale valitses Pavlovi ja Bõlovi vahel väike vimm. Direktor Pavlov laskis Särgavat seal samas palvekirja kirjutada ja saatis selle Riiga kinnitamiseks. Veel selsamal nädalal sai Särgava teate määramisest uuele kohale Rakverre.

Vald oli pahane, et Särgava ilma teatamata ära jookseb, aga teha polnud midagi. Suure kiiruga, nagu oleks vaenlane kannul

olnud, tuli likvideerida koolitalu pidamine, müüa põllutööriistad ja loomad ja kolida Rakverre. See oli, nagu pärast selgus, Särgavale suureks õnneks. Kui hiljem karistussalgad Kosel märatseksid, nabiti esijoones kinni kohalikud seltskonnategelased, kellest lasti maha süütu Wahtmeister, kellega koos Särgava oligi Kosel seltsielu juhtinud. Võib-olla poleks Särgavagi saatus parem olnud.

Vaevalt sai Särgava Rakverre asuda, kui algasid aasta kõige ärevamad ajad. Ilmusid karistussalgad. Rakvere tühjenes. Põgenesid kõik, kel oli midagi südamel. Kohalikud kadakasaksad tõstsid kohe pead ja esinesid väljakutsuvalt. Varsti kutsuti Särgava inspektor Bõlovi juurde. See käskis Särgavat kõik patud pihtida, teatades, et politsei on pannud ta musta nimekirja. Ei aidanud muud, kui Särgaval tuli pikalt-laialt inspektorile seletada oma tööde sisust ja probleemidest. Inspektor kuulanud teraselt ja kui Särgava oli lõpetanud, lausunud: „Kurat võtaks, see on selge sakste jant (nemetskii farss), mis siin nüüd tehakse!“ Nähtavasti meeldis maruvenelasele see, et Särgava tikkus oma töis kallale kohalikele mõisnikele ja luteri pastoreile. Inspektori eestkostmisel jäigi Särgava puutumata.

Hoolimata ärevaist aegadest kirjutas Särgava Rakveres sümboolse jutukese punastest aegadest „M a a ä g a b“, mis ilmus albumis „Edasi“ 1905. a. Sellele järgnes „K u r v a d l i n n u d“, mis avaldati „Teataja“ 1906. a. kalendris. 1905. a. valmis Särgaval ka „K o l o n i s t“, mis ilmus 1906. a. „Sõnumetes“. „Kolonist“ on oma faabula saanud Vändra elust, kusjuures peakangelase Madise kuju on kirjanik saanud Vaki kõrtsi Jaanist ja metsavahi kuju Kaasiksaare Jakobist. Riid mõisahärraga on Vändras sündinud lugu.

1906. a. teostub lõpuks Särgava ammune igatsus — saada koht Tallinna. Ta valiti Tallinna IV algkooli õpetajaks. Siin avanes talle hoopis laiapiirilisem tegevusväli ja maailm kui varem. Särgava kisti otsekohe seltskondlikku tegevusse. Kirjanik arvanud, et lööb esialgu kaasa ainult tutvuste sõlmimiseks ja mõne aja pärast andub vabal ajal uuesti oma lemmiktöole — kirjutamisele, aga see jäi vaid heaks sooviks. Särgava valiti „Estonia“ juhatause liikmeks, võttis innukalt osa karskustööst ja töötas Eestimaa Rahvahariduse Seltsis, eriti selle kirjandusosakonnas. Viimases korraldati rohkesti kirjandusõhtuid ja arutati keeleküsimusi. Et eesti seltskondliku elu kiire arenemise tõttu ka eesti keele ühiskondlik tähtsus oli tõusmas, tekkis tarvidus luua suurem ühtlus eesti kirjakeeles. Selleks loodi vastav

toimkond, kus peale J. Aaviku, V. Grüntali, J. Jõgeveri ja J. V. Veski oli üheks tegevamaks liikmeks Ernst Särgava. Selles töökogus Särgava rikkalikku materjali ja kogemusi, mida kasutas oma kooliraamatute koostamiseks.

Et Tallinnas valitses suur puudus eesti keele õpetajaist, tuli Särgaval mitmes kohas eesti keelt õpetada, muu seas E. Lenderi tütarlaste eragümnaasiumis ja Tallinna poeglaste kaubanduskoolis. Sellest rabelemisest räägib kirjanik järgmist: „Süveneda kirjanduslikku töösse näis olevat peagu võimatu. Puudus aeg mõneks tunnikski vajuda endasse. Ikka ja ikka kisti tööst välja ja tihti juhtus nii, et just siis, kui mõni ilus mõte hakkas vaevama ja otsima teed ja kuju paberile, tuli minna koosolekule kas „Estoniasse“, õpetajate seltsi, loengule jne. Ja nii haihtus palju ilusaid mõtteid.“

Siiski leidis Särgava sel määral aega, et sai lõpetada varem alustatud töö „Elsa“. See ilmus „Sõnumetes“ 1906. a. Kirjanik pidi seda tööd enne trükki laskmist kõvasti kärpima, sest ta oli liiga naturalistlik ja tungis tugevasti kallale kiriklikule kivi-
nenud moraalile. „Elsa“ lõi omal ajal Tallinnas suuri laineid ja pakkus palju vaidlusmaterjali. Nii peeti Eestimaa Rahvahariduse Seltsis „Elsa“ tõukel vabaarmastusest ja naisküsimusest järjest neli kirjandusõhtut, millest Särgava ise hooga osa võttis.

Kui hiljem Särgavat eriti just „Elsa“ pärast kibedasti arvustati, otsustanud kirjanik üldse kirjutamisest loobuda. See oli liig! Ei ole ma ju elukutseline! Olen andnud, mida suutsin. Vihastusin ja andsin sõna mitte enam kirjutda.“ Ja Särgava vaikiski üle kümne aasta.

1908. a. lõi Särgava kaasa Tallinna linnavalimistel. Ta valiti linnavolikogusse, kus töötas kuni enamlaste võimule tulekuni.

1909. a. suvel haigestus kirjanik raskel kujul tüüfusse. Kui tõbi möödus, töötas Särgava süda nii nõrgalt, et arstid kartsid kõige pahemat. Särgava pidi sõitma terviseparandusele Saksa-
maale Nauheimi. Alles 1911. a. oli kirjanik niivõrd kosunud, et katsus jälle sule pihku võtta. Gatzuki venekeelse rebasejuttude kogu ja lapseas isalt ja Tetsmani Mardilt kuulnud juttude järgi koostas Särgava „Ennemuistsed jutud Reinuvaderist rebasest“, mis leidsid väga hea vastuvõtu.

Maailmasõja puhkemine ja sellega seotud erutused ei loonud soodsat meeleolu kirjutamiseks. Selle asemel Särgava hakkas korraldama oma kirjatöid, et neid välja anda koguteosena.

Kahjuks aga ei jõutud raskete kirjastusolude pärast kaugemale esimesest osast „J u t u s t u s e d“, mis ilmus 1916. a.

1917. a. käis Särgava ühes P. Põllu ja J. Annussoniga Tallinna linnavalitsuse esindajana Petrogradis Vene haridusministri juures nõutamas emakeelse õpetamise luba Tallinna koolides. Minister tähendanud, et see näib olevat võimatu, sest kui lubada seda Tallinnale, siis tuleks see samm võtta ette juba üleriiklikult. Aga ometi saabus hiljem luba, milleks mõjusid kaasa revolutsioonituuled.

Saksa okupatsioonivalitsuse ajal Särgava laskis enda määrata Tallinna kõrgema rahvakooli juhatajaks. Selle sammu astus ta mitme tolleaegse koolitegelase (H. Bauer, N. Kann, G. Ollik jt.) soovil, kes tahtsid sellega sakslaste kavatsusi eestikeelse kooli likvideerimise alal pidurdada. Kui Saksa võimud 1918. a. sügisel lahkusid, vallandati Särgava kui „okupatsioonitegelane“ ametist. Õnneks vabanes just samal ajal Tallinna eesti reaalkoolis eesti keele ja kirjanduse õpetaja koht ja Särgava kutsuti sellele kohale. Aasta hiljem ta valiti juba inspektoriks. Tallinna reaalkoolis (praeguses II gümnaasiumis) on ta töötanud kuni tänaseni, täites muu seas N. Kannu ministriks olemise ajal juhataja kohuseid.

Kooliõpetaja palga-piskust on Särgava suutnud enesele soetada Tallinna külje alla Kose-Kallastele (Varsaallikale) mugava kodu, kus ta elab alaliselt 1933. a. saadik ühes oma lastega, kellest pärast Särgava abikaasa surma (suri 1929. a.) noorim tütar Juta täidab perenaise kohuseid. Vaba aja kevadel ja suvel veedab kirjanik oma aiakeses, mille ta eeskujuliku aednikuna on muutnud väikeseks paradiisiks.

Eesti iseseisvuse ajal tegi Särgava kirjandusliku vormi alal järsu pöörde — siirdus draama alale. Selles oli ta katseid teinud küll juba varem („Tulevane tugi“ — 1891, „Kangelased“ — 1907), aga nähtavasti ei leidnud rahuldust. 1919. a. ilmus romantiline draama „S õ n a j a l a õ i s“ ja aasta hiljem komöödia „U s m i n i s t e r“. Käsikirjas ootab veel avaldamist draama „V õ ö r a s“.

Kirjanikuna loeb Särgava ennast amatööriks, mitte elukutseliseks, mispärast ei ole liitunud ühegi rühmitisega ega vaata hea pilgugagi ühelegi liidule. Otsese töö kõrval koolipõllul on Särgaval jätkunud võimalusi kaasa töötada seltskondlikul alal juhtivail kohtadel küll Kaitseliidus, küll Eesti Haridusliidus, Noorte Meeste Kristlikus Ühingus, Eesti Skautide Malevas, Eesti Rahvuslaste Klubis, Isamaaliidus ja paljudes teistes orga-

nisatsioonides. Käesoleval aastal valiti Särgava Tallinna-Nõmme rahvasaadikuna Riigivolikogusse.

Impulsiivsena, ägedana, kergesti süttivana, rõõmsana, tusedana, tervena — niisugusena oleme näinud juubilari alati, ja loodame näha veel kaua endi keskel. Usume, et Särgava ka kirjan-duse alal veel ei ole öelnud oma viimset sõna, milles meid näivad kinnitavat tema enda sõnad:

„Ah, eks keset seda rassimist leidu õhtul ikka tunnike või paar vaikust, siis istun laua taha ja — kirjutan.“

K. Koljo.

E. PETERSON-SÄRGAVA LOOMING AJA RAAMIDES.

1.

Ernst Peterson-Särgava kirjandusliku tegevuse haripunktist on möödunud ainult natuke üle kolmekümne aasta, kuid sellegi suhteliselt lühikese aja jooksul on meie suhtumine „Pai-sete“ ja „Rahvavalgustaja“ autorisse osutanud kõikumist reser-vatsioonideta ülistamisest kuni peaaegu täieliku kõrvaleni-hutamiseni.

Rahvuslikult meelestatud linnakodanluse ja intelligentsi osatähtsuse kiire tõus Vene valitsuse viimasel aastakümnel ühelt poolt ja teiselt poolt tööstusproletariaadi järsk suurenemine tähtsamate kodumaa linnade industrialiseerimise tagajärjel viisid meid mõne aastaga hoopis teissugusesse huvideringi, kui oli see, mida võis rahuldada Peterson „Paisete“ ja „Rahvavalgustajaga“. Petersoni loomingule karakteristik „Mudila“ mõisnikkude, pas-torite, köstrite, koolmeistrite, praalivate suurtaluomanikkude ja vimma-kiskuvate maakehvikutega ei olnud suuteline sügavamalt huvi äratama ei ühes ega teises tõusvas kihis.

Jõukale linnakodanlusele ja euroopastuvalle intelligentsile oli Petersoni aineala ikkagi „pastlakultuuri“ alaks, kuigi Peter-son oli kaugel sellest, et „pastlakultuuri“ ülistada. Aga ka idee-liselt ei olnud skeptilise radikalismiga iga küsimuse juurde asuv Peterson vastuvõetav tõusvale kodanlusele, kes tunnustas käre-meelsust peamiselt vaid ühes küsimuses: eestlaste ja sakslaste rahvusliku vahekorra lahendamises.

Meie suuremate linnade järjest arvukamaks muutuvale töös-tusproletariaadile oli Peterson ideeliselt küll vastuvõetavam kui

samade linnade kodanlusele, kuid need konkreetsed küsimused, millega Peterson tegemist tegi, jätsid siiski ka tööliskonna külmaks. Mõisnikkude ja kirikuõpetajate vahekord rahvaga, koolmeistrite ja muude selliste „paremlaste“ heitlused nii ülal- kui ka allpool asetsevate rahvaklassidega ning lõpuks peremeeste ja sulaste vastuolud — kõik need küsimused olid muutunud linnade tööstusproletariaadile hoopis kaugeks. Vabrikutöölist ei huvitanud need probleemid, vabrikutöölist huvitas eeskätt ainult tööstustöölise sotsiaalne ja poliitiline võitlus kapitali omavate tööandjate ja nendega käsikäes tegutseva riikliku võimuga.

Selle eesti ühiskonnas toimunud pöördelise ümberkihistuse tõttu ei kulunud kümmetki aastat, kui juba arvati täiesti üle jõutud olevat Petersoni probleemistikust. Kuid vaevalt oli saabunud Saksa okupatsiooni aeg, millal ühes enamlastega oli siirdunud Venemaale ka käremeelsem osa tööstustöölisest ja siiajäänud proletariaat ühes intelligentsi ja kodanlusega oli surutud rohkem kui ainult vaikivasse olekusse, millal kogu rahvas oli muudetud jällegi paljalt talupojarahvaks — kui Petersoni looming osutus taas omavat äärmiselt aktuaalset tähendust. Näis, nagu oleks kogu meie sotsiaalne elu paisatud umbes paarkümmend aastat tagasi ja nagu tuleks sotsiaalsete küsimuste lahendamisega alata uuesti sealtsamast, kust algas Peterson. Ja ühes kirjaniku viiekümnenda sünnipäeva pühitsemisega pühitseti ka tema teoste esimest „ülestõusmist“.

Okupatsiooniajale järgnenud „gründertumi“ päevil muutus olukord jällegi põhjalikult. Esimeses õhinas usuti muu seas taas üles ehitada võivat ka neid Vene impeeriumi vajadustest kasvanud suurtööstusi, mis olid hävinud revolutsiooniliste äärmuslaste ja Saksa okupantide teineteisele järgnenud võimuvahetuste ajal. Sellega seoses peeti võimalikuks ka linnade tööliskonna restitutsiooni endises suuruses ja mõjuulatuses. Kirjanduses avaldus selline väljavaadete kujunemine suuremas tähelepanu pööramises linlikkudele ainetele ja meelsuses, mis oli lähedane tööstusproletariaadi meelsusele („ajalaulud“). Loomulikult viis see kallak kirjanduses huvide vähenemisele Petersoni loominguga vastu.

Tegelikult osutusid aga lootused suurtööstuse elustamiseks peagi petlikuks ja noor riik sai iga aastaga ikka selgejoonelisema ja selgejoonelisema agraarriigi kuju. Maareformi kaudu võitis talupojaklass tugeva annuse värsket verd juurde ning muutus nii mõjukaks, et linnakodanlus ilma pikema jututa liitus temaga: alalhoidlikum osa põliste põllumeestega ja liberaalsem osa asunikudena. Ka linnade tööliskonnal — kui ta tahtis

osaltki säilitada seniseid positsioone — tuli rohkem kui varem orienteeruda maaproletariaadi suunas.

Linlane, see traditsioonideta „vurle“, sattus samal ajal kirjanduses järjest rohkem põlu alla ning pidi loovutama ühe positsiooni teise järele traditsioonidega „matsi“ kasuks. Oma jõukusega edvistavaid rumal-uhkeid peremehi, viletsuses mandunud sulaseid ja teisi Petersonile karakteristlikke maaelu tüüpe — pisut teissuguseisse oludesse asetatud ja pisut teissugusest vaatevinklist vaadeldud — hakkas tekkima meie kirjandusse ikka rohkem ja rohkem. Isegi Petersoni mõttekäikudele väga lähedat ideelist dispositsiooni võis kohata küllalt sageli vähemalt seni, kuni meie kirjandus polnud muutunud moepäraselt positiivseks.

Ning neist asjaoludest tingituna saabuski Petersonile kuuekümneks sünnipäevaks nii nagu viiekümnekski mitte ainult kirjandusajaloolise väärtuse tunnustusi, vaid ka teoste aktuaalsuse rõhutatud märkimisi.

2.

„Ma pole ju kirjanik,“ on Peterson tähendanud „Ühe härja eluloo“ algul. Seda pihtimuslikku väidet võib muidugi käsitada ka kui kirjanduslikku võtet ning pidada lubamatuks siit järeldada midagi selle kohta, mis arvab Peterson ise oma kirjanduslikust tegevusest. Kuid sama arvamist oma kirjanikukutse kohta on avaldanud Peterson ka mujal ja ülalkirjeldatud kõikuv poolehoid ta teostele osutab omaltpoolt, et Peterson tõepoolest pole kirjanik ses mõttes, milles on kirjanik see, kes tegutseb vaid puhtast kujundamistarbest aetuna. Puhtkujunduslikud probleemid pole Petersoni nähtavasti kunagi tõsisemalt vaevanud, kuigi ta tahtmata sai teatud vormilise meetodi teerajajaks. Petersoni vaevus tarve midagi öelda, mitte aga küsimus sellest, missugusesse vormi sulgeda öeldav mõte. Teda sundis tegutsema kindel sotsiaalne ning moraalne missioon, mis kirjanduse asemel oleks väga hästi võinud viia ka ajakirjanduse või poliitika alale. Ja sest seisukohast muutubki mõistetavaks see nähtus, et paljude Petersoni teoste puhul võidi kirjutada pikki juhtkirju, milles ainsagi sõnaga ei puudutatud kirjanduskunstilisi küsimusi.

Kui „Rahvavalgustajas“ uute ideedega kohale jõudnud kooliõpetaja Heinrich Madaras kavatses Mudilasse karskusseltsi asutada ja ses asjas pöördub nõupalvega pastor Rümpleri poole, siis suhtub viimane väga eitavalt kogu kavatsusse. Mitte midagi positiivset ei suutvat karskusselts pastor Rümpleri arvates rahvale pakkuda, küll purustavat aga karskusseltsis pakutavad vähesed teadmiste-raasukesed need luulelised illusioonid, mis rahval

on olemas ja mis talle annavad kindla tasakaalu. „Mis annate neile,“ küsib Rümpler, „kui teie nende lootused, mõtte varjukujutused neilt võtate? Kallis Heinrich, mis tuleb asemele, mis pakute neile?“

Ka Peterson ei näi teadvat, mis tuleb asemele, kui rahvalt võtta tema illusioonid, aga ta teab, et illusioonide säilitamine tähendab metsikut vaimupimedust, jubedust äratavat moraalset mandumist ja kisendavat sotsiaalset ülekohtu. Kas kõigest sellest õudusest saab olla halvem ükskõik missugune hingeline tühjus, mis saabuvat illusioonide asemele, nagu kollitab Rümpler? Vaevalt. Ja seepärast võtabki Peterson enda ülesandeks otse prohvetlikult-fanaatilise vihaga purustada kõik illusioonid viimse kui aluskivini.

Kuid illusioone polnudki nii vähe mitte ainult kuski Mudilas, vaid ka vaimse elu tippudel, kirjanduses eneseksi. Traditsioonirohkes miljões arenedes oli Petersoni kaasaeglastest August Kitzberg soetanud endale otse pieteetliku lugupidamise nii mõnegi lausa läbipaistva illusiooni vastu ega kokkunud tagasi neid kaitsemast ka avalikkuse ees peaaegu pastor Rümpleri taoliselt. Juhan Liiv pidi meeoleoliselt ühest äärmusest teise kõikudes tihti enda haiglaselt-pessimistlikke süngusnägemusi eemale tõrjuma haiglaselt-optimistlikkude illusioonidega. Kes oli see muu kui tema, kes soovitas noortel selleks, et millegi suurega valmis saada, kokku mõelda kõiki voorusi — ka olematuid! Kõigist teistest kõige suuremate kogemuste ja kõige avarama silmaringiga Vilde oli selleks liiga püsimatu ja „kergemeelne“, et vahel kas või „eksikombelgi“ mitte sattuda mõne illusiooni kүүsi. Mis kõnelda siis veel ebateadlikest laiadest massidest!

Meie ärkamisaegsed kirjanikud nägid ainult rahvuslikke vastuolusid ja Jakob Pärn unistas mingist otse bukoolilisest vaikelust, mis pidi saabuma siis, kui „armsad suguvennad ja -õed“ jõuavad niisamasuguse seisusastmestikuni, missugune on suuril rahvail. Ernst Peterson näitas, et iisraeli mees võib iisraeli mehele olla isegi kurjemaks vaenlaseks, kui seda on kunagi olnud ükski võõras. Igatahes osutab Mudila parun tema „Rahvavalgustajas“ palju suuremat arusaamist rahva hädast ja vajadustest kui „suguvennast“ köster Arnikas. Ja „Kolonist“ ei ole mitmeti pahelisele mõisnikule ometigi mitte võõras inimlikult arusaav suhtumine oma rentnikesse.

Ärkamisajal kirjutati tosinat kaupa juhtkirju pererahva ja teenijate sõbralikust ja jumalale meelepärasest vahekorrast, kus üks pool avaldab isalikku armastust ja sõbralikku hoolitsemist ning teine pool jumalakartlikku sõnakuulmist ja alandlikku

austust. Peterson näitas, et pererahva ja teenijate vahekord on ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahekord, milles kumbki pool püüab saavutada enda kasuks nii palju materiaalseid hüvesid kui vähegi võimalik.

Ärkamisaeg nägi rahvale kõige lähemais rahvavalgustajais, nimelt kõstreis ja koolmeistreis, ohvrimeelseid külvajaid, kelle iga samm pidi tulema kasuks rahvale, rahvusele ja usule. Peterson näitas, et siingi on idealiste niisama vähe kui mujal ja iga näilikult „rahvakasu“ taotlev tegu tegelikult ometi pole „rahvakasulik“, vaid otse vastupidiselt — väga tihti on juhitud just kõige madalamalt egoistlikust tagamõttest. Ja nõnda edasi, ja nõnda edasi kuni kõige viimaste tollaegset maaelu iseloomustavate küsimusteni.

Aga kuigi Ernst Peterson arvustava paisete paljastamise teostas teatud kindla süsteemipärasusega, ei ole ta siiski oma teostes jõudnud täiesti tervikliku maailmavaatelise süsteemini. Üksikküsimustes seda rõhutades, kuidas ei peaks olema, jääb tal võrdlemisi harva aega selle näitamiseks, kuidas siis peaks olema. Veel vähem saab ta mahti uuele elule juhtivaid märkusi kokku võtta kindlakujulisemaks õpetuseks. Kui Jürisson „Rahvavalgustajas“ pöörab tooli jalad ülespoole ja tähendab, et nii peaks talitama ka Mudila oludega, siis aimame selle sümbolse žesti taga peituvat igatsust sotsiaalse revolutsiooni järele. Kui aga „Tulge appi“ lõpetatakse sümbolse pildiga õues asetsevast postist, mis päikese käes kiiresti soojenedes kiiresti sulatab enda ümbert ka lume — siis näib, nagu jätkuks autori arvates juba sellest, kui saadakse eetilisel vastuvõtlikumaks, kui ollakse võimeline moraalsest kiirgusest osasaamiseks ja selle edasiandmiseks.

Ent kaelalangeva hoone lõhkumine võib osutada mõnelgi juhul väärtuslikumaks teoks kui uue hoone ehitamine. Varisevad rusud võivad juuresolijaid hävitada, ajutine lageda taeva all olek aga ainult karastab. Seepärast leppigem sellega, kui Petersoni teoseis välispidiselt „positiivset“ palju ei leidugi. Leppigem teistegi puudujääkide ja vastuoludega, mis paratamatult tekivad siis, kui harjunud eluvormidega tehakse igasugusest kompromissist keelduv järsk lõpparve. Leppigem sellega, et puhtelamuslik külg alati sammu ei suuda pidada hoolimatult ees ruttava intellektiga, ja et sellest olenevalt ta teoste erilaadsete osade juures analüüsi teravus võib olla kõikuv, nagu muutub kõikuvaks stiiliteadvuski seal, kus intellektil vähem on kaasa rääkida.

Elame taas tingimustes, mis annavad tunda maa lähedust, ja

leiaime, et välimiste vormide muutudes sisuliselt ei olegi kes teab kui suurt vahet nende olude vahel, mis valitsesid aastat nelikümmend tagasi, ja nende vahel, mis valitsevad nüüd. Küll aga on vahe suurem selles, kuidas lähenes Peterson neile oludele ja kuidas lähenevad tänapäeva kõige moodsamad kirjanikud. Olude paljastamise asemel näeme tänapäev rohkem nende ülekuldamist, illusioonide purustamise asemel nende ülespuhumist. Aga on väga küsitav — kui kõik on juba kord nii visa arenema —, kas kahtlusvaba optimismi sugereerimine meid niigi palju edasi viib kui skeptiline pahede paljastamine. Selles kahtluses toetab meid Ernst Peterson-Särgava oma toodanguga ja just selles näib peituvat selle toodangu üks peamisemaid sotsiaalseid ja kirjanoduslikke väärtusomadusi.

Oskar Urgart.

NOVELL JA REISIKIRJELDUS 1937. AASTAL.

Möödunud aasta proosakirjanduse kõigest hoolimata üldiselt siiski kaunis huvitaval taustal ei ole novell alaks, mis paeleks meid eriti tugevasti. Kuigi ka romanistid ei näi sel aastal olevat jõudnud väga silmapaistvate saavutusteni, on nad ometi paljudel juhtumeil osutanud erakordset indu uute võimaluste otsimisel nii sisu kui vormi poolest. Romaanide otse troopilise lopsakusega kasvavast hulgast ei maksa muidugi enam kõneldagi.

Novelli alal puuduvad kõigepealt kogud neilt viljakamailt autoreilt, kes muidu viimasel ajal harva on jätnud mõne aasta vahele, nimelt Peet Vallakult ja August Jakobsonilt. Seejuures pole ilmunud kogude arv ka üldse eriti suur. Tõsisemalt arvesse tulevaid raamatuid sellelt alalt on õieti ainult neli: Pedro Krusteni „Hädaohtlik tee“, Johannes Ruveni „Julius Jürgens võidab enese“, Karl August Hindrey „Sigtuna häving“ ja Rudolf Sirge „Luhunud lennud“. Peale selle on üldpealkirja all „Sangar“ avaldanud veel kaks novelli J u h a n A u d, mis annavad küll aimu soodsais tingimuis arenda võivaist üsna häist eeldusist, kuid ei esinda ometi veel mitte kas või mõne üksiku omaduse poolest keskpäraseltki küpse kunsti. Ja olgugi et nelja esimeses järjekorras mainitud kogu üldine tase pole just päris madal, ei leidu nende hulgas siiski mitte ühtki säärast teost, mis tõotaks kujuneda meie novellikirjanduse alal ükskõik missuguses suhtes mingiks eriliseks teetähiseks.

Pedro Krusteni „Hädaohtlik tee“ pakub rohkesti hästi nähtud ja hästi kirja pandud detaile, kuid iga novell tervikuna võttes on ometi jäänud ühes või teises suhtes otsekui lõpetamata. Johannes Ruveni „Julius Jürgens võidab enese“ sisaldab suure hoolega kirjutatud ja peaaegu matemaatilise täpsusega mõõdetud realistlikke novelle, kuid liiga kaine, liiga fotograafiline realism toob neisse sellise kuivuse, mis paratamatult teeb lugeja südame külmaks. Karl August Hindrey „Sigtuna häving“ on kõigiti laitmatuks raamatuks nende jaoks, kes pole Hindrey'd varem kas üldse mitte lugenud või on teinud seda väga vähe. Need aga, kes on tuttavad enam-vähem kõigi Hindrey varasemate teostega, leiavad „Sigtuna hävingust“ üsna napilt hoopis uut. Rudolf Sirge „Luhtunud lendudes“ tundub omapärast miljööaroomi, kuid hingeelu paigutine hõredavõitu käsitus ja värvi hoolimata, osalt isegi jõhker kuhjamine loovad tõkkeid, mis muudavad lugemise pingutatuks isegi hea tahtmise juures.

Ent katsugem leida esitatud väidetele pisut avaramaid põhjendusi.

Johannes Ruveni ilmseks tugevaks küljeks on ta kindel kodusolek linna tööliskonna ja väikekodanluse argielu küsimustes. Nende ühiskonnakihtide elus ilmnevaid voorusi või pahesid — enamasti küll pahesid — suudab ta käsitleda viimse kui detailini ulatuva ja igal momendil lugejalegi silma hakkava asjatundlikkusega. Ühtlasi on see asjatundlikkus oma ainealal vabastanud Ruveni kiusatusest siduda vabriku- ja käsitöölisi ning teisiigi väikesi inimesi, keda ta käsitleb, sellise illusoorse tunde- ja mõttemaailmaga, mida on omistanud neile mõned teised, vähem asjatundlikkusega kui ajasoove arvestava kohanemise võimega kirjanikud. Nähtuste looritamise asemel nende avameelset paljastamist eelistades on ta küll enim negativist kui positivist — kui soovitakse ta kalduvuste karakteriseerimist neis üldiselt tuntud termineis —, aga oma negativismis on ta ikka usutav.

Ent Ruven ei ole kaine ja asjalik mitte ainult nähtuste vaatlemises ja hindamises, vaid ta on seda ka oma sõnastuses. Ükski sõna ta lauses ei tundu liigsena, vaid igaüks neist viib edasi sündmuste käiku või toob midagi oluliselt uut juurde tegelaste või olude karakteristikas. Samal määral asjalik ja ainult kõige hädavajalikumaga piirduv, nagu on seda Ruveni lause, on ka iga novelli kogu kompositsioon. Kuid sellest hoolimata, et Ruven ei talla mõtlemises normeeritud radu ega ole vormigi suhtes valimatu, suudab ta ometi võrdlemisi harva muutuda päriselt haaravaks.

Ruveni mõtestik ei ole tänapäevselt šabloonne, aga teiselt poolt ei vii see meid ka mitte palju edasi, sealt, kus lõpetasid Ruveni omaaegsed eelkäijad, kriitilised realistid. Liiatigi ei ole Ruveni mõtestik mitte ainult tuntud, vaid see on üldiselt ka märgatavalt kirevaesem kui omal ajal Petersonil, Vieldel või Metsanurgal. Näib nii, nagu polekski just kirjanduslikult eriti suurt kasu õigeist ja hästi arendatud mõtteist, kui neid ei valgusta mõtete taga tunduv elav ja omapärane isiksus.

Otse selsamal kombel näib, et ka sõnalise väljenduse suhtes ei ole palju kasu hoolikalt mõõdetud korrapärasusest, kui kõige selle taga isikupärane veretukse puudub. Kaine sõnastuse voo- ruse eitamata ei tohiks ometi pidada kirjandusliku stiili suhtes mingiks ideaaliks elamuslike momentide redutseerimist viimse võimaluseni. Kui omal ajal teineteisega tihedas kontak- tis olles tegid oma esimesi kirjanduslikke katsetusi Grigorovitš ja Dostojevski, siis soovitas viimane esimesel väljendust „raha kukkus tänavale“ parandada umbes järgmiselt: „Raha kukkus maha kõlisedes ja kivilt kivile hüpeldes“. Ruven näib pooldavat Grigorovitši meetodit, ja ilmsesti tuleb see talle kah- juks, nagu see tuli kahjuks ka Grigorovitšile.

Näilikult on Ruvenil kõik olemas, mis vajalik, kuid tõeliselt puudub siiski midagi, puudub nimelt kunst. On olemas ainult fotograafia, tõsi küll, väga hea fotograafia, ja see on ka kõik.

Peaaegu risti vastupidiselt Ruveni menetlusviisile talitab Pedro Krusten. Realiteedid ei ole küll Krustenilegi võõrad, aga enamasti valib ta neist kõige erakordsemad ning veidramad. Tal on silma eeskätt vaid selle jaoks, mis juba tegelikkuses on oma- ette küllalt ilmekas. Ja nii ta esitabki ühe efektse juhtumi teise järel, ühe karakterkuju teise kõrval, palju hoolimata selle olus- tikulise mulla kõigekülgselt analüüsist, millest võrsuvad valitud erakordsused.

Krusteni vaimukas esitusviis ja esitatava materjali efektsus ei lase igatahes tekkida igavust — mis Ruveni puhul kergesti võib juhtuda —, aga et Krustenil kunagi mahti ei näi olevat iga teo kõigi hingeeluliste tegurite lahtiharutamiseks ja tegelaste tihedamaks sidumiseks ümbrusega, siis haarab ta rohkem pinda kui sügavusi. Efektikad pinnanähtused tõmbavad endale vahel küll väga suurtki tähelepanu, kuid lähemate motiveeringute ära- jäämise tõttu osutuvad saadud muljed hetkemuljeiks, mille iga on üsna üürike.

Ent Krusten ei läbe jälgida mitte ainult teomotiive nende vajalikus täiuses, ta suudab üldse harva lõpuni kinni pidada neist ülesandeist, mis ta endale iga töö algul näib olevat aseta-

nud. Algul peategelaseks asetatud kujust ei ole tal just eriti raske — kui juhtub tulema tuju — hoopiski loobuda, siirduda mõne lausa teisest ooperist pärit kangelase vaatlemisele, jätta siis seegi sinnapaika ja lõpetada mitte millegagi. On endastmõistetav, et säärane meetod ei saagi, ka kõige paremal juhul, anda muud kui visandeid, olgugi siis need visandid omaette kui head tahes.

Rudolf Sirge ei ole nii asjalik realist kui Ruven, aga tõeliste olude pinnale toetub ta siiski kindlamini kui Krusten. Nii Ruveni kui ka Krusteniga võrreldes viljeleb Sirge oma uues kogus märksa suureulatuslikuma jutustuse laadi. „Luhtunud lennud“ sisaldavad ainult kaks jutustust, kuid selle-est on nende välimised raamid seda mahukamad. Eriti ei taha sobida meil kogudena avaldatavate jutustuste raamidesse esimene neist, „Pärijate vahel“, mis enda alla võtab peaaegu kolmveerandi kogu raamatu ulatusest, ligikaudu 150 lehekülge.

Mõlemais neist Sirge jutustustest käsitletakse inimlike kavatsuste kas täielikku või vähemalt osalist nurjumist ja sellega õieti piirduvadki sarnasusjooned nende tööde vahel. Muidu on kummaski jutustuses tegemist hoopis isesuguste olude ja inimestega.

Esimeses jutustuses „Pärijate vahel“ on tegevus asetatud jõukasse tallu kuski soodetaguses kolkas. Ja otse samal kombel, nagu karakteriseerib seda maakohta soodest tõusev sünge udu, nii näivad ka tegelaste hingeliikumised varjutatud olevat mingist mürgisest udust. Kõige algelisemad kired valitsevad selle talu inimesi, kõige primitiivsem omakasu on kõige silmapaistvamaks tõukejõuks selle jutustuse tegelaste peaaegu iga sammu juures.

„Pärijate vahel“ on väga sündmusterohke jutustus ja üldiselt on kirjanik osanud sündmustikku ka nii põnevalt üles ehitada, et ta tööd tõepoolest võib lugeda suurema erutusega kui harilikult enamat jagu meie novellidest. Ka neid väga rohkeid erakordseid tegelaste hingeseisundeid, mis paratamatult tekivad erakordse sündmustiku arendamisega, suudab Sirge jämedais joontes valitseda ja lugejaile suhteliselt lähedale tuua. Kuid suuremaisse hingeelulistesse peenustesse autor siiski ei lasku ega saa just oma psühholoogiliste võimete poolest eriti tähelepandavaks. Otse vastupidiselt — keskmise korralikkusegi tasemel püsimine nõuab Sirgelt ses suhtes ilmset pingutust.

Kindlamini liigub Sirge keskmise korralikkuse tasemel sõnastuse poolest ja osutab neis kohtades, kus ta satub kirjeldama loodust, isegi väga head stiilitunnet. Ometigi on Sirge kõige

tugevamaks vooruseks ikkagi üldise olustikulise hõngu — selle süd ametu ahnuse ja kirgliku omakasu vaimust juhitud soodetageuse ühiskonna elulaadi sugestiivne kujutamine. Omapärase soodetageuse maanurga mürgist hingust tundub tugevasti isegi sellest hoolimata, et Sirge paiguti ilmsesti värvi tugevusega on patustanud reaalse tõe vastu.

„Luhtunud lendude“ teises jutustuses kirjeldatakse maalt pärit raamatupidajat, kelle unistuseks on talu osta ja maale tagasi siirduda. Talu ta saabki viimaks, kuid maale asumine läheb linlasest naise vastuseisu tõttu siiski nurja. Sündmustiku ülesehituse poolest ei ole see jutustus kaugeltki nii põnev kui esimene, ka olustikku ei tabata siin sellise teravusega kui esimeses, ja lõpuks muudegi omaduste poolest väga keskpärasena jääb see esimese jutustuse kõrval igatahes varju.

K. A. Hindrey välimiselt suuremõõteline kogu sisaldab kaheksa eri jutustust, enamikus igatahes mitte ajaloolisi, nagu võidakse ehk arvata esimesel silmapilgul ja ainult pealkirja järgi otsustades. Aga olgu Hindrey teosed kas mineviku- või olevikuainelised, kirjaniku teravalt isikuline profiil on alati iga teose taga nii selgesti nähtav, et ainetiku valik ei saagi etendada mingit eriti palju kaaluvat osa. Sõnastuslaad, põhitüübid ja põhiideed — kõik see moodustab Hindrey' l rohkem kui tavaliselt teiste kirjanikkude puhul tegurite rühma, mis ainult kergelt varieerudes kandub ühest teosest teise. Muutuvad vaid välised dekoratsioonid, kuna sisu jääb üheks ning sekssamaks, kui mitte arvestada vähemaid psühholoogilisi ja muid nüansse.

Otseselt ei tundu ju mitte, nagu oleks Hindrey kujunduslikud võimed raugenud ja nagu oleks ta jõudnud momendini, millest alates võib juttu olla ainult alatasa ilmetumaks muutuvast enesekordamisest. Hindrey' l tundub praegugi olevat veel külluses indu ja hoogu, kuid see ind ei näi teda viivat enam hoopis uutele teedele. Tema teoseis ei tundu enam sellise looja kätt, kes iga suletõmbega avastab midagi ennenägematut. Pigem on ta otsekui mõni käsitööline, kes on sattunud õnnelikule ideele ja seda oma tööalal teostades on hakanud massiliselt produtseerima leiutatud artiklit. Iga uus ese võib olla tehniliselt paremgi kui eelmine, kuid olemuselt ei ole ta ometigi mitte mingiks uudisnähtuseks.

Nagu K. A. Hindrey varasemais töis, nii näeme ta uueski kogus vaimselt ja hingeliselt peenendatud aristokraatlikku põhitüüpi võitlemas teda ümbritseva pööbliga hingelise puhtuse ja valitsemisõiguse eest. Ja nagu varem, on siingi võimalused kaotuseks suuremad kui võiduks. Ikka juhtub kirjaniku aristo-

kraatliku kangelasega üks kahest: kas jääb temalegi midagi külge ümbritseva massi mustusest või ei suuda ta end üldse maksma panna ning peab resigneerunult tagasi tõmbuma üksindusse. Igal juhul läheb midagi ilusat ja ülevat alatiseks kaotsi.

Ainult ühes novellis käesolevast kogust, nimelt „Kõrvades“, on K. A. Hindrey siiski suutnud oma tavalist ideelist ja psühholoogilist dispoitsiooni muuta sel määral, et saame täiesti värske teose mulje. Eerik Vändrüütel, selle novelli keskkuju, ei ole mitte kannatav õilishing nagu Hindrey'l tavaliselt, vaid otse selle vastand: nii hingeliselt kui ka füüsiliselt virildunud vändrüütel pööbli hulgast. Aga mingi „aristokraatlik“ joon on ka Eerik Vändrüütli. Ta ei hakka oma füüsilisi ja moraalseid inetusi mitte varjama, nagu teeb seda tavaline pööbel, vaid otse vastu-pidi: ta kannab oma puudusi mingi endastmõistetava uhkusega ja demonstreerib neid kõikjal otsekuu mingisuguseid suuri vourusi. Kuid sellest välimisest „aristokraatselt“ üleolekust hoolimata ei ole Vändrüütel sisemiselt kaugeltki mitte enesekindel. Sisemiselt valmistavad talle ta puudused rohkem piina kui rõõmu. Ja see sisemine kannatamine ning alistumine lepitaab meid Eerik Vändrüütliga, nagu lepitaab temaga lisaks veel ka teadmine, et sellised pahupidi aristokraadid tegelikult ometi kõikjal levitavad vähem mustust kui need, kes oma puudusi püüavad iga hinna eest avalikkuse eest varjata.

Juba Eerik Vändrüütli kuju üksi päästab suuresti K. A. Hindrey uue novellikogu, aga ka väljaspool seda kuju esitavat jutustust leidub „Sigtuna hävingus“ psühholoogiliste, ideeliste ja olustikuliste detailide alal uut vähemalt sel määral, et kui see raamat Hindrey enda toodangus ei tähendagi mingit eriti silmapaistvat nähtust, siis teistest 1937. a. novellikogudest tõuseb ta ometi ilmselt kõrgemale.

Olgugi et need neli autorit oma nelja raamatuga ei paku seekord väärtusi, mis üldiselt oleksid väga kaugemale nähtavad, nad esindavad siiski isiksusi, kellel on täiesti omapärane olemus ning ilme, säärane ilme, mille eri varjundeid on mitmeti huvitav jälgida, — ja ses mõttes teenib tähelepanu ning omab väärtusi ka 1937. a. novellitoodang.

*

Reisikirjeldus, kui ta taotleb matka eri etappe teritada uudisliikkude nähtuste ilmekaks tervikpildiks, kahtlemata peab rohkem kui ükski teine kirjandusliik omaks võtma novellitehnika. Ja 1937. a. kirjanduslikke kvaliteete omav reisikirjeldus K. A. Hindrey ja J. Semperi esinduses — esimeselt on ilmu-

nud Hoia Ronga varjunime all „Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy“ ja teiselt „Lõuna Risti all“ — pakubki üsna rohket ja veenvat materjali selle väite tõestamiseks. Nii Semper kui ka Hindrey taotlevad enamasti ikka oma detailmuljeid koondada mingi uudisliku ning karakteristliku, matka eri järgule omase dominandi ümber ja arendada sel kombel iga peatükki omaette põnevaks novelliks. K. A. Hindrey üksikud kirjad ei ole ka üldse mitte eriti pikad ning langevad ka ses suhtes enam-vähem kokku novellide välise ulatusega. J. Semperi reisikirjeldus on küll märksa laiem kui Hindrey'l igaüks eraldi, aga peatükkide varustamine omaette pealkirjadega nummerdamise asemel annab ka tema raamatus igale osale välimiseltki silmatorkava iseseisvuse.

Johannes Semper kirjeldab oma reisiraamatus matka Buenos Airesesse Pen-klubi kongressile 1936. a. ja teises käsitletakse muljeid kahelt-koltelt reisilt Lääne-Euroopasse ja suvitusele mõne suve kestel Pühajärve ääres.

Oma tähelepanekute fikseerimist paberile algab J. Semper juba Eydtkuhnenist, heidab mõne põgusa pilgu Saksamaa ja Belgia oludesse ja asub siis ookeaniaurikule Boulogne'is. Parajasti kodusõja keerisesse sattunud Hispaaniast avaneb talle võimalus ammutada ainult mõningaid kiirmuljeid lühikese maalkäigu kestel Vigos. Samuti üsna põgusalt näeb ta ka Lissaboni, ja seejärel algab nädalaid kestev teekond üle ookeani.

Meresõidu looduslikku omapära märgib Semper ainult mõne üksiku, ent siiski väga terava joonega. Seda enam aga pühendab ta tähelepanu laeva elu-olu ja üksikute reisijate karakteriseerimisele. Eriti viimases suhtes ongi tal aga äärmiselt huvitav ning karakteriseerimiseks tänuelik materjal käepärast. Sest samal laeval sõidab suur hulk teisigi Pen-klubi saadikuid kongressile, kõik eri maade kõige silmapaistvamad kirjanikud, nagu Duhamel, Emil Ludwig jt. Semper ei tee katsetki neid Euroopa, õieti maailma-kuulsusi karakteriseerida nende teoste kaudu, ta püüab neid iseloomustada inimestena ja toob nad sel kombel lugejale äärmiselt lähedale. See tutvustusviis hävitab küll need illusioonid, mida harilikult omatakse suurte meeste puhul, aga teeb need suurused samal ajal ometi kergemini mõistetavaks.

Üle ookeani jõudes avaneb Semperile lühike võimalus tutvuda enne Buenos Airesesse jõudmist ka Brasiilia ja Uruguai rannikulinnadega ja teha lühike sõit sisemaalegi.

Buenos Aireses leitakse mahti kongressitöö kõrval tutvustada külalisi ka Argentiina omapärasustega ja Semper saab peale kohalikkude eestlaste koloonia külastamist osa võtta paarist hu-

vitavast sõidust maale. Lühikese aja tõttu muidugi ei võida pääseda Ladina-Ameerika kõigi omapärasuste jälile, aga need napid pildid, mida Semper on suutnud kinnistada oma reisikirjelduse veergudele, pakuvad siiski mitmeti karakteristlikke ning samal ajal huvitavaid sissevaateid selle kauge mandri ellu. Pildid Rio de Janeirost annavad üsna ümmarguse kujutluse sellest maailma ühest kaunimast linnast, visandid Brasiilia taimestikust ja loomastikust, Argentiina pampast, gautšodest ja paljust muustki sööbuvad teravasti mällu, sellest hoolimata, et ühelgi asjal ei peatuta põhjalikumalt.

Lõpuks annab J. Semper oma raamatus veel üldise ülevaate Argentiina maast ja rahvast ja pühendab eri peatüki argentiina kirjandusele. Kergelt joonistatud pilt saab sel kombel vajalikult ümmarguseks.

K. A. Hindrey raamat pakub kirjeldusi kolmest eri reisist: kahest Prantsusmaale aastail 1921 ja 1927 ja ühest lühemast ümber Läänemere aastal 1924. Selle kõrval sisaldab ta raamat aga veel suvituskirju kolmest Pühajärvel veedetud suvest, aastail 1924, 1925 ja 1926.

Ent hoolimata kahel eri teemal kirjutatud materjalide koondamisest ühte raamatusse jätab „Rännud, rannad etc.“ väga ühtlase mulje. Siingi on ühtlustavaks teguriks seesama nähtus, mida eespool on juba kirjeldatud K. A. Hindrey novellikogu vaadeldes: autori enda isik tema kindlaks kujunenud veendumuste ja maitsekalduvustega tungib teravamini esile kui see, millest ta kõneleb. Näeme rohkem reisijat ja suvitajat ennast kui seda ümbrust, milles ta liigub. Et aga autori isikul tõepoolest on mitmeid väga huvitavaid karakterjooni, siis see asjaolu ei tarvitse sugugi tulla raamatule kahjuks ja tõeliselt ei tulegi. Kuidas vastavalt olude ja olukordade kiirele vaheldumisele muutub autori näoilme, — sellegi jälgimine võib pakkuda lugejale — kui seda tehakse hästi — samal määral tugevaid elamusi kui enam-vähem objektiivne reisil nähtavate asjade eneste esitamine nende eksootilises olemuses.

Eriti aitavad K. A. Hindrey rännuraamatut muuta ühtlaseks tervikuks ta loodusteaduslikud erihuvid. Asugu autor kas maal või linnas, Pühajärvel või Pariisis, põhja- või lõunapoolsete laiuskraadide all, ikka pöörduvad ta pilgud esijoonest taimestikule, loomastikule ja looduslikele üldnähtustele. Ta on sel alal eeskätt küll ainult vaatleja, aga kui see ei nõua erilisi pingutsi, siis on ta ka innukas katsetaja, ja ideedest sel alal ei ole tal millalgi puudust, kuigi ta need tegelikult jätab enamasti teiste teostada. Just neis huvides avaldubki K. A. Hindrey ole-

mus kõige selgemini ja just siitkaudu pääsebki talle kõige ker- gemini lähedale.

Valitud ning isikupärane sõnastus karakteriseerib nii Semperi kui ka Hindrey raamatut ja seegi aitab omalt poolt neid ainult kaudselt ilukirjanduse alale kuuluvaid teoseid ometi muuta palju kunstipärasemaks, kui on seda nii mõnedki samal ajal ilmunud romaanid või novellikogud. Nii ühel kui teisel neist autoreist leidub peatükke, millele kvaliteedilt vastavaid on raske leida möödunud aasta parimategi novellide hulgast. Ja lugeja, kelle vahest on külmaks jätnud aasta novellitoodangu jälgimine, võib neisse raamatuisse süvenedes tunda enda ümber mitte ainult soojemat füüsilist kliimat — kuhu ta satub kirjel- dustele järgnedes —, vaid ka soojemat vaimset kliimat.

Oskar Urgart.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Fr. Tuglas: Väike Illimar. Ühe lapsepõlve lugu II. Noor-Eesti Kir- astus, Tartu, 1937. 267 lk. Hind 3 kr.

Fr. Tuglase loominguiline talent on hulga aja järel jälle ilukirjan- duse alal sigivaks muutunud, andes ühe aasta jooksul suure mitmesaja- leheküljelise teose. Sellega on kirjanik paljusid üllatanud. „Väike Illi- mar“ on ilmunud kahes jaos, mis kokku moodustavad ühise terviku. Kirjanik paneb mõlemale jaole küll vähenõudlikult alapealkirjaks: „Ühe lapsepõlve lugu“, mis on aga tarbetu tagasihoidlikkus. Teost võib üsna julgesti nimetada romaaniks.

Romaani ainekst põhineb kirjaniku enese varase lapsepõlve mäles- tustel ja sündmustik areneb Ahja mõisas Võnnu kihelkonnas, kus Tuglase isa elas 24 aastat. Seetõttu on teos tugeva isikuloolise varjundiga. Romaani esimese osa tegevus mahub ühe suve ja sügise raamidesse, teine osa käsitleb peategelase väikese Illimari, 5—6-aastase poisikese elu juhtu- musi ja sündmusi talve ja kevade jooksul. Neist episoodidest ja sünd- mustest on osa tõsielulised, osa mõttekujulised. Teise osa tegevus algab väikese Illimari haige olles kadripäeva aegu, mispuhul kadrisandid külas- tavad ka Illimari kodu, mis on poisikesele tähtsaks sündmuseks. Romaa- nis kujutab kirjanik väikese Illimari elu ja arusaamise raamides realist-liku tõepärasusega eesti elu ja olustikku mõisamiljööös läinud sajandi 90-ndate aastate algul. Meie ees rulluvad lahti rehepeksmise, pesupese- mise, lehmatapmise, saunaskäimise jm. toimingud mõisas.

Edasi kirjeldab kirjanik jõulude vastu valmistamist ja nende oota- mist, jõuluaega ennast ja sellega seoses olevaid kombeid ja traditsioone, pärastjõulusi pikki talveõhtuid ja mõisarahva vaimseid harrastusi noil hämarail päevil, harrastusi, mis esinevad peamiselt raamatute lugemises ja ettelugemises. Sellestki kõneldakse romaanis, missugused on need teosed, mis moodustavad mõisarahva lektiüüri. Need on peamiselt tutta- vad „Jenovevad“ ja „Hirlandad“, millesse mehed suhtuvad kriitikaga ja mingi üleolekugagi, mille sisu naised aga võtavad puhta kullana, elades kogu hingega kaasa õnnetuile jututegelasile.

Raamatute kõrval olid pikkade talveõhtute sisustamiseks ja vaim- seks toiduks veel vanad lood endisist päevist, nälja-aastaist ja orjuse-

aegadest, millest jutustati fantaasia elava lennuga ja mida eriti lapsed kuulasid suure innuga.

Kirjanik haarab omaaegset rahvaelu ja mõisamiljööd üsna mitmekülgsest. Lugeja saab kõigiti loomuliku käsituse ja pildi sellest, mis sünnib lapse eluringis mõisamiljöö raamides. Teoses kujutatud maastik, hooned ja osalt ka inimesed on otse elust kopeeritud. Selles raamistikus esineb tõsiseid sündmusi, nagu on seda mõisahärra matused, mis panevad kogu mõisa rahva liikuma ning kihama ja omamoodi kaasa elama, kui ka naljakaid ja jantlikke sündmusi ja seiku, nagu seda oli kassi laastamistöö jõulutoitude seas ja sellele järgnev jaht või osava vembu mängimine Hull-Juhanile, kes armastab ikka siis sauna minna, kui naised seal vihtlesid.

Need lood ja episoodid meenutavad mitmeti oma laadilt ja olemuselt Tuglase üht noorpõlve-jutustust, tema varasemat teost „Hunti“, mis ilmus ajakirjas „Linda“ 1903, kirjaniku olles kõigest 17-aastane. Kuid ometi on vahe tolleaegse jutustuse ja „Väikeses Illimaris“ esineva elukäsitluse vahel. Seal esineb veel ebaküps katsetaja, kes arendab vähekunstiliste kujundamisvõtetega igapäevast janti jutukangaks, siin aga kohtame küpse kunstnikku, kes kogenud psühholoogina ja stilistina samuti jantliku aine valab väärtuslikku kunstivormi, loob nii lihtsate kujundamisvõtetega, et seda ühteviisi võivad nautida nii algaja noor kirjanduse-naitleja kui kogenenud ning arenenud maitsega lugeja. Jälle kord näide, et pole tähtis aine, millest voolitakse kunstiteos, vaid see viis, kuidas seda tehakse. Tuglase „Väike Illimar“ kinnitab jälle kord vana stiilimeistri Anatole France'i kunsti kujundamise kreedot, et kujundamisstiili esimene, teine ja kolmas nõue olgu lihtsus, selgus ja loomulikkus. Suurimas lihtsuses ja selguses kunstilise kujundamise alal peitub ka suurim ilu ning selgus ning loomulikkus elu ja inimeste kujutamises ja nii avaneb nende hingeelu analüüsis ka sügavaim tõde.

Maailmakirjanduse tähtsamaid teoseid jälgides kogeme, et väärtuslikus kunstiteoses esineb kaks põhipolaarsust kõrvuti nii elu- kui kunstikäsitluses. Need on realistlik ja romantiline — ilma et nad teineteist segaksid või teose kunstilist terviklust rikuksid. Seda näitab meile ka Tuglase „Väike Illimar“. Romantiliste ja realistlike kunstisugemetete paralleelset esinemist võime selles teoses alatasata jälgida.

Kokku võttes võime väita: teose elukäsitlus on tõsiselulise, mõttekujulise ja psühholoogilise usutavusega arendatud. Nii sündmused kui inimesed ja miljöö on joonistatud peene ning elukogenud kunstniku elumeelega, kusjuures kogu teost läbivad õrn soojus ja humoristlik põhitoon. Romaanis esineb terve rida tüüpe ja kujusid, keda kirjanik on osanud luua elavaks ja huvitavaks, iseloomustades mõnd neist vaid mõne üksiku joonega. Niisugused tüübid ja kujud on Hull-Juhan, Leitud-saks, kel leiba oli, aga ametit ei olnud, Piita-Tõnis, mõisa kirjutaja Tiilik, vana Piiskop, Luut-Karla, Nunn'-Jaani, kellele söömine ja magamine oli ainsaks ülesandeks elus, Saaremaa Priidu jne.

Samuti on kirjanik oma kunstikavatsustes kindel ja stiiliteadlik, luues lihtsate kujundamisvõtetega. Sellest johtubki, et kuigi Tuglas kujutab vaid lapse elu ja analüüsib lapse hingeelu, ei mõju romaan mitte niivõrd noorsoojutuna kui kunstiteosena üldse, mis pakub huvi eeskätt nõudlikumale lugejale. Noorsoojutuks on „Väike Illimar“ just vähem sobiv, sest ta tundub vähese sündmustikulise põnevuse, episoodilise tegevuse ja sisemise pingelise intriigi puuduse tõttu sellele eale veidi igavana. Kuid see puudus ei tarvitse tulla kahjuks romaanile kui kunstiteosele.

J. Roos.

August Jakobson: Oktoobrituul. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 344 lk. Hind 5 kr. 25 s.

Jakobsoni vastne romaan „Oktoobrituul“ on järjekorras teine sarjast „Igavesed eestlased“. Sellisena moodustab see otsese jätku teosele

„Vaikne õhtu“. „Vaikse õhtu“ peaprobleemid rahvuslus, sõda ja jumal on jäänud püsima ka siin. Ometi märkame selles romaanis juba palju suuremal määral keskendust: esikohale kerkivad sõda ja tema veendum vastane dr. Kubelik. Jakobson seab käesolevas romaanis endale peamiselt ülesandeks edasi anda sõjaaegset meeoleolu, mis sööbib lihasse ja luusse kui sügisene röske udu. Kui sarja esimeses osas oli ängistamas meid põuaaur, siis siin laotab end kõikjale roiskuma panev udu. See on vaimne ja aineline kõnts, mis sigib ja laiutab end sõja viletsustel. Kõik on tulvil kummalist sihitust ja otstarbetust. Sõjamasin töötab lakkamatult oma sisemiste seaduste ajel ning halastavad käed muutuvad kangeks lõmastatud inimliha paikamisest.

Jakobsoni sõda pole kisendamise mingi parema, õiglasema ja inimlikuma maailmakorra järele. See on tühjustundest ja edevusest võrsunud märatsemine ning karjääritsemine. Jakobson ei juurdle pikalt, kui võrd sõda iseenes tähendab meile vaimset või ainelist võitu või kaotust. Sõda on võetud vaid miljöona, mis heidab kõige arukamailegi ajudele pimestavat udu.

Dr. Kubelik, see „tark teadusemees“ ja maapealne lunastaja, ei põe mingit siseilma kriisi, küll aga piinavat „maailmamuret“ vaevatute ja sõgedate pärast. Tema antikristlikule maailmavaatele seltsib käesolevas teoses veel kõike mõistev ning andestav suhtumine kaasinimestesse, kuna seevastu muusikaõpetaja Kerich, see vagatsev jumalajünger, ihkab uskmatautele halastamatut pärtlööd. Antikristlus näib tähendavat ühtlasi aga ka mõistust. Nii jõuame välja sokraatilisele maailmavaatele, mille järgi kõik voorused tulevad tarkusest.

Dr. Kubelikust ei jää palju järele oma tarkuses ka tema alla kahekümne aastane vennapoeg Anton. Kui romaanisarja esimeses osas Antoni idealism veel oli mõistetav temaga umbes samaealise ja suurel määral skandaalijanulise lalletütre Klaara õhutuse ja Bornhöhe jt. autorite lugemise tulemusena, siis on käesoleva romaani piirides juba raskem uskuda selle niikauast püsi, seda enam veel selle süvenemist. Nii Antoni kui dr. Kubelikugi idealismi tuleb võtta seepärast ainult kui lihtsalt olemasolevat. See tuleb aga teosele kahjuks. Et kõigi teiste tegelaste teod ja toimingud sõltuvad miljööst ja kirkedest, siis ootaks mingit päritolu põhjendust ka idealistide vooruslikkusele. Seda pole aga kahjuks antud ning romaan laguneb stiililt seega kaheks. Sõda on muutnud inimesed, ühed positiivses, teised negatiivses suunas, dr. Kubelik ja Anton aga on jäänud muutumatuks. Erandina seisavad nad väljaspool aega ja ruumi ning peavad suurtes hingepiinades taluma autori poolt neile peale pandud missiooni — kajastada kirjanduselt tänapäeval nii sageli nõutud positiivsust.

Nii jumal, usk, rahvuslus, teadus kui ka sõda ei paku Jakobsonile palju keerdprobleeme. Ta filosoofia on endiselt lihtsakoeline, mis ei katsu meid ummikusse eksitada mitmesugustes vastasvõimalustes, ja seepärast on ka tema „tark teadusemees“ kõigiti eluga selgusele jõudnud. Jakobson ei püüa niivõrd küsida kui just vastata ja anda lahendusi. Kõige nõrgemalt on käsitletud jumala-probleem, õigemini öeldud: jumalas pole nähtudki mingit probleemi. Autorile näib küsimus selge olevat juba ette: piibel ja usk on peaaegu totrus, mis kõlbab ainult silmakirjatsejaile, ja jumal ei suuda lõpetada sõja viletsusi ning ahastusi sel lihtsal põhjusel, et — teda pole olemaski.

Nagu „Vaikses õhtus“, nii on siingi kunstikavatsuslik lähtekoht võetud ideeliselt vaateveerult. Ometi süveneb autor siin senisest enam ka situatsioonidesse, tegelaste elamustesse ja tegutsemistesse. Üks inimlikult lähedasemaid kujusid selles romaanis on Justus Kubelik, see ligi üheksapüüdane, heasüdamlik ning pehmeloormuline vanahärra, kelle sisele jookseb karile.

Kokku võttes peab märkima, et kuigi Jakobsoni „Oktoobrituul“ on peamiselt jällegi olustikuromaan, pakub see palju enam dramaatilist

pinget ja elevust, kui seda kohtasime „Vaikses õhtus“. Peale väärtuslike olustikukirjelduste, mõningate tüüpide ja üksikpiltide, mis näitavad süvenemist nii meelelise maailma kui ka psühholoogia suunas, peame rõhutama ka teose suhtelist terviklust. „Oktoobrituules“ on Jakobsoni filosoofia kompositsiooniga palju tihedamas seoses kui „Vaikses õhtus“. Veel enam kui filosoofia on teose teenistuses olustiku- ja loodusekirjeldused.

Kõik need asjaolud tõstavad Jakobsoni äsjailmunud teose peaaegu esirinda tema toodangus. Kahju ainult, et Jakobson ei katsu saada vaatlejaks ja uurijaks, vaid püüab jagada lugejaile oma isiklike sümpaatiid ja antipaatiid, mispärast ta tõmbab ka pakse värve. Ka oma tegelaste suhtes pole Jakobson sageli küllalt erapooletu, mistõttu need mõnikord on koloreeritud ühekülgselt.

R. Toona.

Oskar Luts: **Tagala**. Mälestusi IX. 1914—1915. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 153 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Luts kerib otsekuu ämblik aastast aastas mälestuste niite. Juba on üheksas raamat valminud, aga Luts ei ole jõudnud jutustamisega kaugemale kui läbikäidud „maise matka poolele teele“. Niisiis võime julgesti oodata selle seeria paisumist veel teise üheksa raamatu võrra. Luts jutustab seekord Maailmasõja algusaastaist.

O. Luts mobiliseeritakse sõja puhkemisel proviisorina sõjaväkke. Ta jätab jumalaga Tartu sõpradega ja sõidab Peterburi, kus määratakse 22. hospitali apteegi juhatajaks. Peterburis ta värskendab vanu tutvusi ja sõlmib uusi, muu seas elukutsekaaslase Raineriga. Siis saadetakse ta koos hospitaliga Pihkvasse, hiljem komandeeritakse Vilnosse, sealt Varssavi, kus seiklevad hubaselt Raineriga, enne kui endid möllivad hospitalis, kuhu nad on komandeeritud.

Need on raamatu lihtsa sündmustiku peajooned. Ja missugune on Lutsu vaatenurk, milline ta suhtumine käsitledavasse ajastusse, miljõesse, sündmustesse, isikuisse? Just siin on midagi korrast ära. Vaevalt ühtki ideelist inimest, et mingit vaimustuspuhangut isegi Maailmasõja alguses, igal pool ostetavus, joomine, sõjaväehaiglais alalised orgiad halastajaõdedega ning apteekrilt nõutakse piiritust, kokaiini ja hispaania kärbest. Lutsu suhtumine Maailmasõja oludesse, tegelastesse ja ajendeisse on nii negatiivne, nii mahategev, et see lugedes rõhub ja masendab. See suhtumise negatiivsus on õieti ka vastuolus töö humoristliku tooniga, sest nii hävib suur osa huumori mõjust. Käsitlus muutub niiviisi pamfletiks, groteskiks, karikatuuriks. Ja me ei saagi käesolevat teost teisiti iseloomustada, kui et Luts joonistab siin Maailmasõja virilalt karikatuuri.

Lutsu „Tagala“ ei ole ju mitte harilikus mõttes ilukirjanduslik teos (jutustus), vaid ilukirjanduslike sugemetega memuaarteos. Mingi ilukirjandusliku teose väärtus seisab teatavasti ta sisemises, kunstilises tões; memuaarteose kriteeriumiks aga saab olla ikkagi eeskätt objektiivne tõepärasus. Seda objektiivset tõepärasust võib saavutada niisama hästi teadusliku või populaarteadusliku arutluse kui kirjanduslike kujutamishendite varal. O. Luts kui loov kirjanik tarvitab muidugi viimast meetodit. Kuid lähtudes isiklikest muljeist ja mälestustest ta käsitleb oma materjali liiga vabalt, liiga sihilikult ja kaldub niiviisi kõrvale selle žanri peanõudest, milles ta kirjutab. Selle tagajärjel tekib teos, mis pole ei ilukirjandus ega ka memuaar, ei liha ega kala: ta on nõrk ilukirjanduseks, sest ta kunstipärast ehitust ja kujutamist on takistanud tõelised isikud, olud ja faktid; ta on nõrk memuaariks, sest faktiline külg ei ole küllalt usaldatav ega täpne ega loo ka teose ideelis-meeleoluline sisu objektiivse tõe illusiooni. Ja teosena on ta ikkagi keskpärane ja pealiskaudne, ilmse ruu ja pohmelusega kirjutatud (teisiti ei ole selgetatavad ka säärased piinlikud labasused, mille esinemine kuidagi pole kunstikavatsuslikult põhjendatud, nagu: „... üks sõnum pasasem kui

teine“ (lk. 43), „Seisame tõsiselt nagu penid keskmisel julgal“ (lk. 94) ja muid, mida siin ei sõandagi tsiteerida), milles kõige enam häirib just tõsiduseta suhtumine oma ülesandesse.

Muidugi ei puudu käesolevaski teoses näiteid Lutsu veetlevaist omandustest ja võimeist. Eeskätt võib karakterijoonistamise alalt uut võitu mainida — Talgu köstri ning kooliõpetaja ja grammatikakirjutaja poja Raineri suurepärase logardikuju. Aga elavalt on kujutatud ka kindral Polivanovit, juut Freiginit, vana arsti Tjutjukinit jt. Selle kõrval on raamatul muidugi omajagu aja-, kultuuri- ja kõigepealt isikuloolist huvitavust. Just kirjaniku enda tundmaõppimiseks on materjal väga kohane. Humoristlikest stseenidest, mille kujutamisel Luts samuti on õnnelikul silmapilgul meister, on ehk parim rooma sauna külastamine Varsavis koos Raineriga. Üldmuljes on „Tagala“ siiski kesine, viimistlemata ja vähe lohutav raamat.

August Palm.

J. Sütiste: Esimene pääsuke. Näidend kolmes vaatuses. Eesti Hariusliidu kirjastus, Tallinn, 1937. 136 lk.

Käsitelles sugupõlvede erinevuse probleemi on meil kombeks saanud kaht sugupõlve eraldavaks piiriks võtta sõda. Seejuures Lääne-Euroopa eeskujul mõeldakse peamiselt Maailmasõda, kuna meie Vabadussõjale osutatakse kõrvalisem lisatähtsus.

Käesolevas näidendis Sütiste on võtnud selleks sugupõlvi eraldavaks piiriks mitte Maailmasõja, vaid meie Vabadussõja. Seejärgi jagunevad ka tema tegelased kahte leeri. Nooremasse põlvkonda kuuluvad õppursõdur Sulev Arumaa ja tema õde kooliplika Helvi Arumaa, kuna nende isa ja Maailmasõjast osa võtnud vanem vend Arnold koos oma kihlatud pruudi Maarjaga kui ka teised näidendi tegelased kuuluvad vanema sugupõlve esindajate hulka. Mingi ebamäärase vahepealse lüli nende kahe põlvkonna vahel moodustab kooliõpetaja Jaan Kasekamp, kes teoreetiliselt püüab kuuluda uude sugupõlve, tegelikult aga on oma hingega vanas mõtteviisis kinni.

Autori sümpaatia kuulub ilmselt nooremale sugupõlvele. Õppursõdur Sulev on realist, kes mängib jalgpalli, et nahk narmendab, ja lahendab ajakohaseid eluprobleeme lihtsalt ja selgelt. Oma sõduri-minevikust ei põimi ta hoobeldes sangarlikku aupärga, vaid praalib pigem küll oma vaprase salgamisega. Ligilähedale võrdse otsustusvõimega on annestatud ka Helvi; kuigi ta oma naiselikus „ülileidlikkuses“ vahel märgist mööda rabab.

Vanema põlvkonna esindajaist sõnakam ning sõjakam on Maarja ema proua Eeva Tuul. Kuid sõjast tekitatud murrangu ees osutub tuuletallamiseks temagi katse rakendada uues olustikus endisaegset maailmasuhtumist.

Kui saabub sõjavangist kauaoodatud peigmees ning kadund poeg Arnold, tuues üllatusena kaasa oma pisikese poja, hämmastuvad vanema põlvkonna esindajad nõutuks. Vana Arumaa, kes advokaadina osav on lahendama teiste keerulisi asju, ei suuda leida siin mingit lahendust, proua Tuul paiskab välja abitult haarlevaid mõttekeeriseid. Situatiooni selgitab õppursõdur Sulev, lausudes: „Asi on väga lihtne... Kõigepäält tuleb poisid sauna saata. Kõige vanem ja kõige noorem. Esialgu on see kõik.“ Hiljem, ka lõpliku lepituse leidmisel, osutub Sulevi asjalik nõuanne mõduandvaks.

Kõige passiivsemaina näidendis esinevad intriigi kandjad ise: Arnold ja ta kihlatud mõrsja Maarja. Nende kokkulepe sünnib diskreetselt, peaaegu tummalt, pigem tegude kui sõnade kaudu. Kuid vaevalt küll vajabki selline erakordne intriigi detailsemat psühholoogilist esitamist. On ju lapsega poiss, see tähendab truudusemurdmise jäädava asitõendi põiklemata omaks võtmine meesterahva poolt, tegelikus elus üsna haruldaseks nähtuseks.

Mis puutub aga kõnesoleva intriigi põimimisse käesolevasse sugupõlvede vahetõrke kujutavasse olustikunäidendisse, siis tuleb tunnustada siin autori küllaltki vaimukat leidlikkust. See intriig asetatuna siinse näidendi taustale on andnud sobiva võimaluse nii kardinaalse probleemi käsitlemiseks, nagu seda on ennesõjaaegse ja sõjaaegse põlvkonna põhjalik erinevus vaimulaadilt.

Kes veel tänapäevgi kõigi olude kiuste vaimselt elab ennesõjaaegses minevikus, sellele võib osutada see näidend küll arusaamatuks. Kuid Vabadussõja kaasa teinud või elanud sugupõlvele kui ka tollest vaimusust osasaanule, eriti nooremaile, pakuks tõsist huvi käesolevat näidendit laval näha.

Selle lõbusasisulise näidendi sõnastus on küllalt kaaluteldud ja hoidub jantlikust lõõpimisest.

A. Suik.

Kolm dramatiseeringut.

Andres ja Pearu. Andres Särevi kolmevaatuseline dramatiseering A. H. Tammsaare romaani „Tõde ja õigus“ järgi. Eesti Haridusliidu kirjastus, Tallinn, 1937. 125 lk.

Kevade. Andres Särevi 6-pildiline dramatiseering Oskar Lutsu järele. Eesti Haridusliidu kirjastus, Tallinn, 1938. 111 lk.

Tootsi pulm. Andres Särevi kolmevaatuseline dramatiseering Oskar Lutsu jutustuse järgi. Eesti Haridusliidu kirjastus, Tallinn, 1938. 115 lk.

„Andres ja Pearu“ on kirjutatud „Tõde ja õiguse“ esimese ja viimase köite kokkuvõtteks, taotledes kujutada seiku, mis otseselt on seotud kahe Vargamäe peremehe kujudega, kusjuures (nagu Tammsaare sõnavõtt ajakirjas „Teater“ nr. 2 s. a. selgitab) peamotiiviks on valitud armastus maa vastu.

Tõde ja õiguse probleemistik areneb Tammsaare suurromaanis aeglase hingetõmbusega, ajalises ja ruumilises avaruses, elukogemuste rikkalikel lademeil. Idee võrsub aimestikust ja sündmustikust loomuliku kasvu pikaldases arengus. Kui nüüd seda ligi poolesaja aasta vältusega Vargamäe kroonikat tahetakse suruda näidendi kitsasse raamistikku, materjali ümber sulatamata jättes, seda reastades romaanile omasel eluloolis-epilises tegumoes, siis on selge, et kõige geniaalsem ökonoomia ütleb siin üles. Ja veel täbaram on lugu, kui seda ökonoomiat nii eriti ei tundugi.

Noh, midagi oleme siiski saanud. Dramatiseeringus oleme saanud rea romaanist välja kärjendatud katkendeid, pilte, mis üksteisest seisavad nii kaugeil vahemaadel, et seda saab mõõta aastakümnetega. Ja ideest, hingelise arengu astmetest saame kuiva ning alasti skeemi. Inimese ja mulla motiiv, võitlus tõrksa loodusega, jumaliku tõde ja õigusega, kõige selle väljaselgitamiseks on romaanis aega ja ruumi. Näidendis neid motive ei ole suudetud dramatiseerida, s. o. anda teravamat konflikti ja selle lahendust. Põhjused on arusaadavad. Armastus maa vastu, võitlus maaga — see on eepiline motiiv, „monoloogiline“ seisund, sest maa on tumm ja passiivne, maad ei saa lavastada.

Tegelikult hakkab näidendit kandma Andrese ja Pearu, kahe vinga- ja protsessimehe vastastikune vimma, ärplemine ja kemplemine, mis selgitab meile kummagi mehe karakteri ja tüübi. Portreede joonistamiseks sellest jätkub, kuid dramaatilise pinevuse poolest on asi lõtv. Sest see, mis Andrese ja Pearu vahel sünnib, on sissisõda, viljatu ja tülpimiseni ühekülgne hõõrumine, kus pole tõusu ega mõõna, ei otsustavat konflikti ega lõplikku lahendust. Kui neid seiku Pearu oma jantliku kuju ja kummalise kõnestiiliga ei elustaks, siis see oleks üsnagi igav.

Dramaatilist pinevust hakkab näidendis signinema selle lõpposas, kus noorpõlv enese lahti kisub isade radadest. Noorpõlv on Vargamäelt

põgenemas ja vanadele teeb muret pärijate küsimus. See motiiv on väärt andma näidendile tõsisemat konflikti, kuid nii hilja üles võetud, ei jää selle arendamiseks ja süvendamiseks vajalikku ruumi. Konflikti kujutatakse ühepoolset, peamiselt vanade seisukohalt, kuna noorte motiivid kaovad varju. Sauna Madisel on näidendis ainult sedavõrd ülesannet, et ta deklareeriks romaanis kuulsaks saanud Vargamäe filosoofiat. Aga kui tõdesid ainult deklareeritakse, nende saamisluhu vaatlemata, siis töed näidendis võtavad dogmaatilise ilme, mida neil romaanis ei ole.

Näidendi lõpul ilmub Indrek Vargamäele ja rakendab teoks Andrese eluaegse unistuse jõevee allalaskmisest, sellega kinnitades isa usku jumalikkude õigluse ja oma elu mõttesse. Romaanis on Indreku tagasitulekul ja Vargamäele tööle asumisel, nagu mäletame, suur ja sügavtraagiline hingeeluline ettevalmistus. Näidendis on sellest vaid paar tumedat viibet. Dramatiseeringus on Indrek paljas nimi ja tema tegu, eraldatud ta isiklikest elamustest, põhjendamata. Indrek sel kujul toob näidendisse sihiteadliku optimismi, mis seesugusel lühendatud ja abstraktsel kujul tundub mingi ettenägeliku, külgepoogitud positivismina.

Kui kujutleda, et peakujude kõrvale on näidendisse tõmmatud veel kaksikümend nimelist kõrvaltegelast, kellest paljudel on oma iseseisvad draamad, mida siin vaevalt möödaminnes suudetakse puudutada, siis on selge, kui suurel määral Andrese ja Pearu võitlustesse põimub väljakatnutud niidiotsi inimeste saatusest, kes siin võõra näidendi kokkupigistatud õhuruumis lämbuvad. Materjali hulk on suur, lihtsa valiku teel on seda võimatu kristalliseerida. Dramatiseering vajab dünaamika keskendamist mingi põhikonflikti ümber. Romaani konsept — ei ole näidend. „Andres ja Pearu“ võimaldab „Tõest ja õigusest“ tuua lavalist illustratsiooni publikule, kes Tammsaare romaani tunneb. Mingit iseseisvat tähendust dramavormilises mõttes teosel ei ole.

Võrreldes Tammsaare suurromaani hingeeluliste ja mõtteliste sügavustega on Lutsu Paunvere-jutud eriti süütud probleemidest ja ideedest. Värvikas olustik, lopsakad, lamedas plakat-stiilis antud tüübid, naljakas dialoog, palju välimist mehaanilist dünaamikat, sisemise mõtte ja kokkuvõtet, see on Lutsu maailm. See materjal sobib hästi rahvatüki vähenõudliku laadiga ning on lavatingimustes jantlikum kui lugemisel.

Lutsu „Kevade“ on eriti vähe sündmustiku keskendust, teda kannab koha ja tüüpide ühtsus. See on kollektiivne elu-olu kroonika, pildid Paunvere köstrikoolist, rida koolipoiste seiklusi ja tempe kuri-kuulsa Joosep Tootsi kujuga kõige keskel. „Kevade“ laialivalguvat materjali on vaevalt võimalik vormida näidendiks, mis vääriks seda nime. Särev on teinud teatava valiku anekdootidest, on pisut lõhkunud ja pisut liitnud, on kärpinud ja kombineerinud ja nõnda muretsenud tehnilised eeldused, mis võimaldavad Lutsu kuulsat „Kevadet“ lavale mässama panna. Ja midagi rohkemat selle dramatiseeringu kohta pole öelda.

„Tootsi pulm“, nagu juba nimi tähistab, osutab juba ilmsemat tahet tegevust koondada ühe sündmuse ümber. Siiski liigne optimism on enneaegne. Lutsu vajab ikka sissejuhatusi ja tagasivaateid, enne kui ta asja juurde jõuab. Ja Särev oma dramatiseeringus ei ole teda mitte küllaldaselt taltsutanud.

Juba dramatiseeringu sissejuhatav osa kipub selle poolest sohu ja rappa jooksma, et meile näidendi esimeses vaatuses ei anta saatuslikku konflikti. Tõsi küll, mõni viibe leidub sellest, mis osa Arno Tali mängib Raja Teele südames. Aga otsekohe hakkab „ärimees“ Kippel lautama oma operatsioonidega. Ja veel edasi märkame, et temagi pole selle vaatuses kangelane, vaid intriig sõlmitakse kirjanik Lutsu abil, kes „Kevade“ ilmutamisega on oma koolivendi kompromiteerinud. Ja kellele siis kogu kamp kaela läheb asja klaarima. Pikema sagimise järel siis viiakse Lutsu „roim“ õnnelikule lunastusele, millega kogu intriig on tühjaks ammutatud. Seejuures on esimene vaatus ka nõnda kirjutatud, et ta vaatajalt

nõuab suuri teadmisi Lutsu eelmistest teostest. Kel neid teadmisi pole, sellele jääb sisu, mõtte ja nalja poolest rohkesti tumedaks.

Teises vaatuses, mis mängib pulma eelõhtul Ülesool, võetakse nüüd tõsisemalt üles Arno Tali motiiv, mis Teele siseheitluste näol on haaramas tõsidramaatilisi noote. Hakkame kartma, et kui juba Tali v a r i Teeles nii äkilisi purskeid sünnitab, mis veel siis juhtub, kui see mees isiklikult lavale ilmub.

Kolmandas vaatuses Tali tõesti ilmub esile. Kuid näidendi arengus on ta juba ammu unustatud mees. Teele üldse ei kõnele Taliga sõnagi. Ja ka autorid vangustavad pead, et milleks neil seda meest ja seda motiivi tarvis oli sisse võtta. Näitekirjanduse ajaloos on see küll ainulaadne juhtum, kus dramaatiline peamotiiv viimase vaatuse eel äkki kaob kui vits vette. Ja kolmas vaatus siis veereb hoopis uuel teemal.

See teema siiski väga uus ei olegi. Lutsult teame dramatiseeringut, mis kannab „Suve“ nime; seal keeb võitlus Tootsi ja Kiire vahel Teele südame pärast. See motiiv pääseb nüüd uuesti toimima „Tootsi pulma“ viimases vaatuses, ehkki ainult „tehnilisel“ kujul. Kiir on nimelt Tootsi pulmavarustised rüüstanud ja talle tehakse siis hirmsat kättemaksu „pulmatontide“ lavastamise abil. Et Kiir neid „tonte“ tõsiselt võtab, see ilmutab, kuhu Luts oma „tõsieluliste“ kujudega on jõudnud. Üldse „Tootsi pulm“ opereerib palju „kehalikkude“ naljadega ja jämeantlikud võtted mängivad austustavat osa. Võime kujutleda, et viimase vaatuse pulmatralli ja tontide karnevali on võimalik hoogsalt ja kirevalt lavastada. Ent see on siis lavatehniline saavutus, puhas teaterlikkus, millest tõsieluline ja hingeeluline on välja lülitatud.

Kokku võttes on „Tootsi pulma“ sisemotiivistiku areng, nagu nägime, väga lünklik ja hüppeline. Kui Lutsu tüübid mitte juba varemates teostes ei oleks kunstipärasemalt välja arendatud, siis käesoleva dramatiseeringu piirides üksi nad jätaksid väga ebamäärase mulje. Võib üldse sedastada, et „Tootsi pulmade“ kohal Lutsu tuntud tüübid kannavad ilmse mandumise tunnuseid: nende sära on tuhmumas liigsest kordumisest ikka labasemaks muutuvais olukordades.

Dramatiseeringuil, nagu neid nüüd tehakse, on olnud küllaldasel määral lavapraktilist ülesannet ja oma edu eest nad võlgnevad tänu nende romaanide kuulsusele ja populaarsusele, mida nad sel kujul on lavale toimetanud. Iseseisva näidendi seisukohalt dramatiseeringute tase, nagu selgitasime, on alles algeline. Sel produktsioonil on kääri- ja käsitöö laad, milles loominguiline protsess, s. o. eepilise materjali dramaatiliseks ümbersulatamine, peaaegu puudub.

Käesolevad dramatiseeringud oma tehnikalt ei too mingeid lisaväärtusi meie näitekirjanduse arengusse. Pigemini nad oma lodeva ehituse ja sisearengu lünklikkusega õõnestavad aukartust dramaatilise vormi kvaliteetide ja eriliste nõuete vastu.

H. Raudsepp.

Kolm raamatut noortele.

Jüri Parijõgi: Teraspoiss. K.-ü. „Loodus“, Tartu, 1937.

J. Parijõgi: Meie Eku. Kirjastus „Kool“, Tartu, 1937.

Juhan Jaik: Pajupill. Lastejutud. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937.

Kui me oma noorteraamatukogusid kontrollima hakkame, siis peame kogema kurba tõsiasja: riiuile leidub palju ajas koltunud lehekülgi, palju aegunud keeles kirjutatud veerge, kuid vähe on sisukat, noorele vastavat lugemistuumat; vähe on ka noore ilumeelt arendavat v a l i m u s t neil teostel, mida jagame (näit. algkoolideski) noortele lugemiseks. Siin on tarvis korraldavat kätt, on tarvis regulaarset summade rakendamist, sest hea noorsooraamatukogu tasub end viljakalt.

Õnneks on meil viimasel ajal noorsoo- ja lastekirjandust üsna hinnatavalt produtseeritud. Ometi ei ole turg sel alal veel kaugeltki küllastatud. Seepärast on lugeja rõõm suur, kui mõni õnnestunud noorsooteos

ilmub tema lauale. Üheks seesuguseks heameelt majja toovaks kvaliteet-
teoseks on J. Parijõe „Teraspoiss“. Jutustust lugedes selgub,
et see teos pole nauditav mitte ainult noortele, vaid et „Teraspoiss“ on
huvitav kõigile. See 207-leheküljeline raamat paelub kõiki, kel on
kokkupuuteid noortega ja kellel on see süda noorte vastu. Eriti laste-
vanemad, noorsootegelased, kasvatajad jne. peaksid ühes noortega lugema
seda kaunist raamatut. Muidugi suurema elamuse osaliseks saavad teost
lugedes noored ise, kellele autor selle teose on pühendanud.

Kasvatusküsimused — nii koolis kui ka kodus — on meil olevikus
uuesti väga aktuaalseks saanud. Probleemidele, teooriale ja praktikale
otsitakse elustavat sünteesi. Ühiskonnas maad võtnud ideoloogilised
hajumused püütakse asendada ühendavate eesmärkidega. Kõnesolev teos
on probleemirikas kasvatusraamat, kus loovaks ideeks ning vai-
mustavaks deviisiks on tööka ning edasipüüduva üliõpilase eluline õpetus
noorele orvule: ole ise mehe eest väljas, korralda ning
sea ise oma elu ja hoolitse, et tööd ning tegevust oleks.

Selle väärtusliku põhimõtte varal ehitab autor hoogsa ning põneva
jutustuse. Ema värskest hauakünkalt tulnud poisike (isa on tal juba
varem surnud) hakkab „ise oma elu korraldama“. Oma elu korraldami-
seks saab ta hoogu ning moraalselt tuge üliõpilaselt, keda poisi kadunud
ema oli kunagi abistanud. Ohakaline orvutee viib „mehe eest väljas“
olla tahtva poisikese linna varjupaika (maale), kust ta pärast ausaid
võitlusi tagasi linna siirdub, siin koolis käib ja viimaks teenimatult abi-
kooli (ulakate poiste kooli) satub. Sirgjoonelise arenemise, kindla käi-
tumise ja vaprast meele tõttu pärib ta teenitult Teraspoisi nime. Sünd-
mustiku loogiline käik laheneb täiesti õnnelikult ning positiivselt, aga
seejuures jääb sündmustiku esitamine siiski usutava objektiivsuse raami-
desse. Võib-olla oleme õigustatud märkima ainult üht liiga julget pääste-
episoodi 15. peatükis, mis Teraspoisi mehiseid tegusid veidi pealesuru-
valt kroonib. Muidu aga allakirjutanu elutundele ning kogemustele
midagi sisuliselt vasturääkivat ega võimatut ei leidu, peale 14. peatükis
esineva korvpallivõistluste punktide lugemise mittetavalise mooduse.
Muidugi pole Teraspoiss meie oludes igasammuline nähtus, ent ometi
peaks ta olema veenev võimalus. Esindus säärasest poisist ei
puudu Eestiski.

Kokku võttes võib kinnitada, et autori kogunud pilk, sügav intui-
sioon, soe süda ja stiilikas sulg on tootnud meile tähelepanudava kasvatus-
probleemide-rikka raamatut, kõigile, kes noorte elava eluga kirjan-
duskunstilises kontaktis soovivad olla. Palju ilusaid hingeelu-varjun-
deid on autor tabavalt fikseerinud ses teoses. Seal ei leidu kuiva tarkus-
teooriat ega õpetustendentsi moraalikäskude näol, vaid dünaamiline
südamustik liigub oma kunstilist rada kurvast algusest ootusjulge lõpuni.

Oleks väga soovitav, et Teraspoiss täismeheks võrsuks — järgne-
vais andeis. Lugejad oleksid väga tänulikud. Samuti oleks huvitav näha
Teraspoisi kehastatuna lavasangari vormis. Kas autor ise või mõne
vilunud dramatiseerija sulg ei valmistaks talle teed sinna?

Nooremale eale loetavaks raamatuks on sama autori „Meie Eku“.
See lühijuttude-kogu sisaldab 15 lugu, kusjuures mõned lookesed („Aino
kootud kindad“ ja „Aino ja Leeni kodus“) on tütarlastest ning seega ees-
kätt neile loetavad. Meie noorsookirjanduses kipubki juhtima pois-
tegelane, seepärast on tervitatav raamatuke, kus ka tütarlastel on oma
osa.

„Meie Eku“ lühilood on väga meelepäraseks lektüüriks noortele.
Põnev ainek, ladus ning värske sõnastus, elavad-elulised tegelased,
lapsepärase maailma ja huvitavad situatsioonid — need on omadused,
mida omab kõnesolev lasteraamat. Mida kõike võib sooritada selles
168-leheküljelises raamatukeses: proloogloost — raamatute kinkimi-
sest — arenevad järgnevais lugedes väga vaheldusrikkad teod. Tegude

astmik looma (koera — Eku) suurest harjumus- ning tarkusteost — poisi päästmisest — kuni laste suuremate rumalusmängudeni — õmblustööni ja poemänguni — on veetlev mitte ainult kõige nooremale lugejale, vaid eakaski kirjatähest huvituja värskendab meelsasti oma noorea-mälestusi säärate noorte tegelaste väärtuslike tegude kui ka nende vempele kaudu.

J. Parijõe stiili üldsuund on anda pilte tõsielust, mis tõhusat keelt kõnelevad lugeja südames. Niimoodi mõjuvad laste vembuloodki hoiatavalt ning kasvatavalt. Harukordadel jagab autor otsesõnalist elutarkust. Näiteks „Sõit jäätükil“ lõpeb didaktiliselt: „Pärast seda ei läinud ma enam jäätükiga sõitma ega soovita teilegi, noored sõbrad, seda kunagi teha“ (lk. 62). Ometi ei mõju autori juhtmõtteline kaasalöömine minategelase kaudu siin kuigi häirivalt.

Teose suur ning selge kiri ja E. Kõks'i kaunis ilmekad siseillustratsioonid aitavad raamatukest meelepärastada ka kõige noorema iseisvalt lugeja silmis.

Viljaka kirjaniku J. Jaigi lastejuttude-kogu „Pajupill“ sisaldab 10 lühilugu, millest 2 on esitatud värsslookestena. Raamatu rikkalikust ainekust, mis domineerivalt esineb muinasjutulisena, on kõige lapsepärasem pealkirjaline pajupilli-teema. On ju pajupill lasteea armastatud primitiivne „muusikariist“, mille „imelugusid“ veel tänapäevalgi meie noored harrastavad, eriti karjapõlves, kus on „palju kuldset aega“.

Huvitav pajupilli-ainek leiab käsitlemist raamatu kahes esimeses lühijutukeses, mis on esitatud raamjutunditena (vanaisa jutustused poja-pojale). Veetlevam neist on esimese pajupilli leitudamise lugu, nimijutund „Pajupill“. Pajupilli-lugude tegelased Ulle ja Kulle kanduvad üle kahte järgnevasse lühilooesse peategelastena. Realistlikku laadi „Kuidas Ulle ja Kulle käisid jahil“ sisaldab lastelegi pisut naiivse episoodi jahimeeste äpardusest puutüve tõrvasse turjapidi ja habetpidi kinni kleepumise näol. See episood tuletab teatud määral meelde J. Jaunsudrabini Lombak Jurka sulavaigu-äpardust, on aga siiski tublisti nõrgemini motiveeritud.

Üsna õnnestunud lookesed kõnesolevas teoses on ka raamatu-motiiivilised palad „Viljaaidad“ ja „Lugu piltidega juturaamatust“. Kuigi neis peitub varjatud õpetlikku tendentsi, on eriti viimane neist (raamatu lõpplugu) loetav lastelooke. Ei peaks segavalt mõjuma ega põnevust häirima seegi asjaolu, et jutundi põhiteema — pildiraamatu tegelaste „lihakssaamine“, kaante vahelt väljumine ning tegevusse rakendumine — pole originaalne. Raamatus avaldatud värsslugudest on mõjusam patriootiline „Emake Mai“.

„Pajupill“ kinnitab autori fantaasiavõimeid ning fabuleerimisoskust. Ometi mõned palad selleski raamatus jätvad lugeja külmaks. Nad ei pääse mõjule, ei suuda haarata, hoolimata neis peituvast voorustest. See pole mingi põhjendamatu vahemärkus, vaid seda seika on jälgitud ja katsetatud ka kõige nooremate lugejatega mitmel puhul. Tekib küsimus, miks autori väärtuslike loomisomaduste juures on sageli nii „kuivad“ tulemused.

Puudused ilmnevad stiilis. Kuigi kirjanik püüab olla lihtne, rahvapärane ja lobisemiseni lastepärane (ka arvustatavas teoses), ei mõju tema sõnastus soojalt ega südamlikult, nagu lastekirjandus peaks mõjuma. Tõsi küll, lapsed armastavad ju vadrata ning kuhjata sõnu, nagu tehakse seda näit. „Pajupillis“ lk. 83 või „Võrumaa jutud“ II-s, lk. 28 jj., siiski ei tuleks sääraseid k o b r u t a t u d k u m u l a t s i o o n e n i i o h t r a s t i v i l j e l d a — lastekirjanduseski mitte. Selle asemel ootaksime Jaigi teostest tulevikus rohkem peent ilmekust ning värvikust stiilis ja mõjuvat sõna ilu.

„Pajupilli“ ilmumist aitavad õigustada N. Mey sisukohaselt õnnestunud (kahjuks küll ainult ühevärvilised) illustratsioonid.

A. Vaigla.

Alexis Carrel: Tundmatu inimene. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938. 350 lk. Hind 6 kr.

„Selle raamatu autor pole filosoof, ta on vaid loodusteadlane,“ lausub Carrel „Tundmatu inimese“ sissejuhatuses. Tõepoolest, Carrel on maailma-autoriteet oma alal, kirurgias, bioloogias, füsioloogias. Olgu mainitud, et juba 1912. aastal ta sai Nobeli auhinna edu eest elavate kudede arendamisel väljaspool keha.

Nagu pealkiri ütleb, on raamatu probleemiks inimene. Inimene kõigis tema aspektides. Carrel asub valju positiivsusega tegema inventuuri sellest, mida me inimese kohta teame. Ja leiab, et seda on üpris vähe. Inimene on alles tundmatu inimene. Inimene, kes on painutanud oma valitsuse alla suurema osa loodusjõududest, inimene, kelle teadvuses elab üllas ja harmooniline kujutus kosmosest, peaaegu sugugi ei tunne iseennast, väidab Carrel.

Jälgides autori arutlusi läbi terve teose pead möönma, et see tõesti on nõnda. Carrel rõhutab, et ta tahab „kirjeldada teadaolevat ja seda selgesti eraldada tõeäolisest“. Tagajärjeks on, et raamatusse peab tulema mitusada küsimärki, millele praegune teadus positiivse vastuse võlgu jätab. Ja Carrel ei asu ühtki küsimärki kergemeelse fantaasia varal kustutama. Ta ei püüa luua mingeid illusioone.

Inimese tundmaõppimiseks on alles vaja luua eriline teaduslik dissipliin, eriline teadus inimesest, inimeseteadus. On vaja sünteesi, mis liidaks viljakaks koostööks üksikud kitsaid sektoreid harivad distsipliinid. Spetsiaalsed uurimisalad üksikult pole suutelised looma inimesest kui tervikust niisugust ülevaadet, mis võiks meid tõhusalt edasi aidata praktiliste probleemide lahendamisel, mille eesmärgiks on inimese õnn.

Üks aktuaalsemaid küsimusi näiteks on igal ajal olnud inimese tervis. Praegu on inimkond uhke arstiteaduse saavutuste üle, mis võimaldavad edukalt võidelda nakkushaiguste vastu, mis võimaldavad näiteks kirurgia alal toime panna otse imetegusid, nõnda et anderikas ja osav kirurg näib lihtsalt olevat nagu mõni jumal. Tunnustades neid saavutusi ja andes neist põgusa, aga ometi andmeterikka ülevaate, soovitab Carrel siiski nende üle vähem uhke olla. Sest „inimest ei rahulda tervis, mis seisneb ainult haiguste puudumises ja sõltub erilisest dieedist, kemikaalidest, näärmepreparaatidest, vitamiinidest, perioodilistest arstlikest läbivaatustest ja suurtest kulutustest haiglatele, arstidele ja põetajatele. Ta vajab loomulikku tervist, mis tuleb vastupanujõust nakkus- ja degeneratsioonahaigustele ja erkkonna tasakaalust. Ta peaks olema nii loodud, et võiks elada tervisele mõtlemata. Arstiteaduse suurimaks triumfiks oleks avastada vahendeid keha loomuliku immuunsuse saavutamiseks haiguste, väsimuse ja hirmu vastu. Moodsat inimest uuendades peame püüdma talle anda vabadust ja õnne, mida tekitab orgaaniliste ja vaimsete energiatega täieline tervis...“

Eelmise tsitaadiga on juba natuke ette haaratud Carreli teose kui terviku mõtestik. Eesmärk, millele ta lugejaid üles kutsub, on uuendatud, parema inimese kujundamine, eugenika, kasvatus, sotsiaalsete olude ja materiaalse kultuuri saavutuste otstarbekama, inimese loomust enam arvestava rakenduse teel. Need on siiski alles raamatu lõpp-teesid. Vaadeldagem enne raamatu teaduslikku sisu.

Inimest ei saa lahutada osadeks. Vastavalt uurimisvahendeile, mida tarvitame, paistab inimese toimivus olevat füüsikaline, keemiline, füsioloogiline või psühholoogiline. On tarvis uurida üheaegselt kõiki fenomene, mida inimese juures võime täheldada. See teeb ülesande raskeks. Seni on inimest uurinud ainult eriteadlased, igauks omalt alalt.

Carrel asub inimest vaatlema kõigepealt füüsika, keemia ja füsioloogia seisukohalt. Ta katsub anda lühida, aga süstemaatilise ülevaate neist teadmeist inimese keha ehitusest ja toimest, mille kohta on üle-

vaatamatult palju üksikasju kokku kuhjanud peamiselt arstiteadus. Käsitlus on võhikulegi üsna arusaadav ja tohiks täiendada inimese hariduslikku pagasit, mis näiteks keskkoolist tavaliselt kaasa saadakse. Autor selgitab rida vähem tuttavaid mõisteid, nagu füsioloogiline aeg, kohanemismehhanismid jmm. Ligikaudnegi toodud faktide-materjali refereerimine pole aga siin võimalik. Raamat on kirjutatud ökonoomselt, väga tihedalt, on täis üksikasju nappi sõnastuses.

Pärast füsioloogilise külje vaatlust siirdub autor inimese kui niisuguse fenomeni juurde, millest on lahutamatu, mille olemuslikuks tunnuseks on hingelised protsessid. Ka siin püsib ta positiivsel alusel, ei sega fakte hüpoteesidega, vaid samuti nagu füsioloogilise külje uurimisel jällegi teostab vaid täheldustõikade süstemaatilist revisjoni ja inventuuri. Süsteemi pärast ta kordab ka enam-vähem üldtuttavaid arusaamisi hingelistest nähtustest.

Õigeusklikud materialistid võiksid Carrelile kaunis kurjad olla või teda ebateaduslikkuses süüdistada, sest Carrel ei lähe vaikides mööda ka nn. metapsüühilistest fenomenidest, s. o. spiritismist ja muust okultismist. Aga ei maksa karta. Antud juhul pole tegemist mingisuguse „salateadusega“. Ka neisse küsimustesse taotleb Carrel tuua ainult selgust, mitte muud. Siiski, telepaatia, tervistumine ime läbi jne. paistavad talle olevat üksikuil juhtumel objektiivselt kindlaks tehtud faktid. Muidugi tuleb ta otsekohe välja igasugused legendid ja muud kontrollimatud lood. Küsimusse võiks selgust tuua ainult kõige valjemaile teaduslikkuse nõudeile vastav eksaktne registreerimine ja vaatlus. Ka nende asjade juures on vaja ainult külma verd ja positiivset teaduslikku kriitikat.

Aga ka ilma selle ekskursioonita „salateaduste“ valdkonda on psühholoogia, reaalteaduslik psühholoogia, niisugune ala, kus küsimus kerkib küsimuse järele ja vastuseid pole veel olemas. Psühhopatoloogia ja psühhoteraapia tõstatavad järjest küsimusi, mille vastamine nõuaks senivastamatuid meetodeid hinge ja keha vahelkordade uurimisel. „Psühholoogia on teadus, mis alles ootab oma Claude Bernardi või oma Pasteuri,“ ütleb Carrel. Tõepoolest, pole mingit põhjust, mis keelaks oletamast, et oleme psühholoogia alal tänapäeval alles niisama suured ignorandid, nagu, ütleme näiteks, vanad kreeklased olid elektrinähtuste alal.

Raamatu faktimaterjali enese kriitiliseks hindamiseks ja positiivseks läbikatsumiseks peaks rakendama küll õige mitme ala asjatundjaid. Aga ka tavalisel keskmisel haritlasel on seda raamatut õige julge ja hea lugeda. Ta on küll õige konseptiivne ja eriteadlaste silmis arvatavasti ta võib paista üksikuis osades mitte küllalt põhjalikuna. Aga kui tahta luua sünteesi, mis aitaks leida väljavaateid üksikute distsipliinide pisiuurimuste virvarrist, siis vaevalt seda teisiti saaks teha. Liiasi on raamat ikkagi mõeldud uusi mõtteid liikuma panevaks teejuhiks, mitte õppe- või käsiraamatuks.

Sotsioloogiliste ja pedagoogiliste probleemide käsitlemisel, mis muidugi samuti kuuluvad Carrelilt poolt defineeritud inimeseteadusesse, toetub raamat peamiselt niisugustele kogemustele, mis autor on omandanud vaadeldes Põhja-Ameerika suurlinnades elavate inimeste elutingimusi. Nõnda siis kõik tema järeldused ei rakenduks ilma pikema jututa meie oludesse. Aga muidugi on see ainult näivalt ja teoreetiliselt nii. Ka meie väikelinnad kannatavad teatavate univertsaalsete tsivilisatsioonipahede all, nagu halvad, mitteraamatlikud elamistingimused, mis sunnivad degenereeruma loomuliku, terve keha kohanemismehhanismid; nagu halb ajakirjandus, halb kino ja raadio jne., mis laostavad inimese psüühilisi loomulikke toimivusi.

Viimaseist vihjeist ei tule siiski nii aru saada, nagu pooldaks autor lihtsat tagasiminekut loodusesse, mis ju praeguse maailma asukate arvu tõttu on niihästi kui võimatu. Ei, autor taotleb just meie tsivilisatsiooni, meie kultuuri, s. o. valgete rasside kultuuri hukkumise ärahoidmist. Just hukkumise lähedal näeb ta meie kultuuri olevat, kui neid tegureid, mis

tsiviliseeritud inimese mandumist soodustavad, ei kõrvaldata. Tema utopia on süntees tänapäeva tsivilisatsioonist, kaasa arvatud kõik tehnika võidud ja, kui nii võib öelda, mingist uuest bioloogilisest barbaarsusest, milles, nagu juba eespool on mainitud, inimesed oleksid õnnelikud, sest et nad oleksid terved, nii füüsiliselt kui psüühiliselt, tarvitsemata vahet pidamata oma tervisele mõelda ja tema pärast muretseda. Teadagi on sääraseid inimesi ka tänapäeval olemas. Just sellele Carrel ehitabki lootused, et tema utopiad on täideviidavad. Veel on inimesi, kelle loomulikud vastupanujõud pole mandunud, keda kultuuri väärküljed pole lõpuni rikkunud. Neid tuleb leida, nende järeltulijaist kasvatada inimpõlved, uued ja paremad. Aga see kasvatamine ise, kuidas see peab sündima, nõuab alles uurimist. See, kuidas Carrel fikseerib tee, mida nende uurimise-eesmärkide saavutamiseks tuleks käia, näitab, et ta on praktiline ameeriklane. Käsitledes eriti tsiviliseeritud maailmas ikka enam esinevaid vaimuhaigusi ja konstateerides, et „vaim pole nii tugev kui keha“, ta ütleb: „Vaimuhaiguste põhjuse avastamine oleks tähtsam kui nende olemuse selgitamine.“ Nõnda siis ikka praktiline asjale juurde minnek! Ta paneb ette juhtida tähelepanu pärikkuse uurimise eksperimentidele koertega. Ta arvab puhast tõugu, „kultuurilistes“ elutingimustes peetud koerte juures leiduvat närvilisuse tunnustega kooritud eksemplare, kes väga meenutavad nõdramoistuselisi ja vaimuhaiguid.

Klassiliselt selged on autori arutlused vaimsete eluavalduste mitmete liikide vaatlemisel. Ta näitab, et vaimsete eluavalduste tuttav jaotus intellektuaalseteks, moraalseteks, esteetilisteks ja religioosseteks eluavaldusteks on midagi puhtkunstlikku. Aga sellest jaotusest on siiski sobiv kinni pidada kui teatud korraldusskeemist.

Tuttav on praegusel ajal katse intelligentsust, arukust mõõta intelligentsustestide varal. Paralleelselt sellega tõstatab Carrel küsimuse kõlblusmeele samalaadilisest positiivsest mõõtmisest. Üldse osutab Carrel vaimsetest eluavaldustest rääkides kõlblusmeelele erakordset tähelepanu. „Kõlbeline ilu on palju enam kui teadus, kunst või usundlikud rituaalid kultuuri aluseks.“ Kõlblusmeele reaalsuse tunnetus ja selle esitamine on Carrelil nii sugestiivne, et vastavad leheküljed tohiksid küll olla tõsiseks lohutuseks kõigile, kes tunnevad ebamugavust kõlbliste mõistete mitmesuguse väänamise pärast tänapäeva maailmas.

Muidugi ei minda selles probleemiderikkas raamatus mööda ka seikadest, mis riivavad tänapäeval aktuaalset ühiskonna ja indiviidi võitlust primaadi pärast. Siin Carreli vaated on muide niisugused, mis laseksid ennast üsna hea eduga (vähemalt, kui tõlgitsemisega veidi vabam olla) rakendada ühiskonna totaliteedi, autoritaarse korra ja inimliku ebavõrdsuse kaitsemisel. Kuid isegi nende tema vaadetega võib hoopis paremini leppida kui samalaadilisi mõtteid avaldavate poliitiliste praktikute omadega, sest nad pole kantud muust kui reaalteaduslikust objektiivsuse taotlusest. Carrel on valmis loobuma igast dogmast, igast autoriteedist, kui seda loobumist põhjendavad teaduslikud tähelepanekud. Kui Carreli järgi palju inimlikke hädasid tuleb sellest, et üksikud inimese uurimise distsipliinid pole suutnud omavahel sammu pidada (näiteks psühholoogia on eriti maha jäänud), siis on väga hästi võimalik kujutella (tema raamatust saab selleks kaudseid tõukeid), et inimkonna hädad tulevad sellest, et sotsioloogia pole suutnud sammu pidada tehnikaga.

Sümpaatselt mõjub raamatu juures veel, et autor peaaegu sugugi ei polemiseeri teiste õpetlastega, vaid annab ainult materjali ennast, mis asjasse puutub. Hoolimata teaduslikust kainusest mõjub raamat isegi poeetilisena, peamiselt küll lõpp-peatükkides, kus räägitakse „inimese uuendamisest“. Astronoomia on teadus, mille kohta on olemas väga hingestatud, ülendavaid, enam või vähem populaarseid raamatuid. Siin on niisamasugune hingestatus saavutatud palju maisemal, palju elulähedemal alal.

Sellest raamatust võiks rääkida veel väga palju. Aga raamatu lugemist ei suudaks asendada ükski referaat. Raamatu autoril on oma kindel käsitlus ja maailmavaade küsimustes nagu kultuuri võimalik tulevik, inimene ja ühiskonna õnn, ühiskondliku organisatsiooni ja inimindiviidi vahetused jne. Aga raamatust ei saa halba muljet, nagu suruks ta oma vaateid viimasele kellelegi peale. Carrel kutsus üles maailma (tähtsaima!) lahtiste silmadega ja ilma eelarvamusteta vaatlema, ja järeltõlgima. Pärast iseseisvat mõtetööd võid autori seisukohtadega ühineda või mitte, nii kuidas soovid.

Mida arvata Carreli ettepanekuist vabatahtliku töutervendamise, uue pärliliku aristokraatia, bioloogilise aristokraatia sünni võimalustest jne.? Muidugi on ses palju utopilist. Aga kindlasti palju niisugust, mis paneb tõsiselt mõtlema.

Tõepoolest: vabandatavast lähedusest ja konspektiivsusest hoolimata on autoril hea õigus olnud „pühendada see raamat kõigile, kelle igapäevaseks ülesandeks on laste kasvatamine ja inimeste kujundamine ja juhtimine“. Aga samuti „meile, kes on ainult huvitatud meie keha ja vaimu tundmisest. Lühidalt igale mehele ja naisele... Ta pakub lihtsate asjade faktidest, mida teaduslik vaatlus on avastanud inimolendi puhul.“

Autori tagasihoidlikkus viimases tsitaadis ärgu heidutagu seda raamatut lugemast. Mulle tundus ta huvitavamana ja põnevamana kõigest raamatust, mida kümnekonna viimase aasta jooksul olen lugenud.

Paul Viiding.

J. Parijõgi: *Alutaguse metsades*. Matkamälestusi. K/ü. „Loodus“, Tartu, 1937. 239 lk.

Jüri Parijõgi on neid mehi, kellel on sügavat tahet kodumaa ja rahva elu-olu mitmekülgseks tundmaõppimiseks. Olles ise rannikurahva poegi, teda köidavad eriti just lihtsamate, füüsilisest tööst ülalpidamist hankivate inimeste omapära ning eluavaldused; kõige enam aga on ta kodu kalurite — vanade merekarude ja paadikangelaste — juures. Ja nende lihtsate inimeste rõõmudesse ja muredesse ta oskaks nagu tungida hoopis sügavamale.

Raamatuga „Alutaguse metsades“ aga talutab J. Parijõgi meid läbi kodumaa paljude omapärasemate ja võiks isegi öelda müstilis-romantilisemate kohtade, kusjuures vahepeal tuleb teha ka „hüpe“ keset merd — Kunda rannamailt Soomele kuuluvale saarekülmule, Suursaarele. Nii kirjeldatakse teoses õpilaste meeleolukat ühismatka Pühajärvele, mis esialgu ei näigi niivõrd kaunina kui loodeti, aga hiljem tasub siiski käiguvaeva. Edasi räägitakse paadisõidust koos Eisma kaluritega Uhtu laidude piirkonda, missugusel teekonnal tehakse kaluritega ettevaatlikult juttu ka salapiiritusega kaubitsemisest. Nagu tavaliselt, nõnda ka nüüdki paadisangarid ainult muigavad ja muhelevad, andes ebamäärasteid vastuseid, — sest „kes sellest siis kõneleb. On ehk nendegi rannast käidud, on ehk mõnegi uus maja selle sulisevaga ehitatud... kes sellest siis kõneleb“ (lk. 29). Kohtla-Järve põlevkivitööstusest kui meie suurimast ja selle lähikonnas asetsevast Käva allmaakaevandusest antakse ülevaade, mis paiguti on eriti huvitav ja tabav. Autor käib ära isegi maa-aluses kaevanduses, kus vaatleb põlevkivikihtide omapärasest ladestust ja käikude pilkaspimeduses vilkuvaid jaanusse — kaevureid karbiidilampidega. Mulje, mis ta saab meie „põleva kulla“ keskrajoonist, pole kaugeltki rõõmustav. „Kogu kaevanduse rajoon jätab kõrve mulje. Maastik on juba iseenesest kehv, kuna lahtised kaevandused siin ja seal maarinda on lõhestanud ja ümbruse palja kiviklibuga täitnud. Põlevkivi ei esine paksu lademena paekivi vahel, vaid õhukeste kihtidena. Need õhukesed kihid võetakse välja, kuna paekivid jäävad vedelema kaevanduste äärtele ja kallastele, külvates kogu maastiku üle rusuhunnikutega. Liigud nagu

hiiglavaremete vahel. Kui palju peaks küll päevi ja aastaid vajuma ajamerre, enne kui nendele rusuhunnikutele tekib maakamar ja seal jälle elu tärkab!“ (Lk. 91.) Tegelikult olukord siiski nii kurb pole. Vähe-malt Kohtla-Järvel mitte. Sest siin hoolitsetakse tööstuse ümbruse ja selle välisilme tõstmise eest väga energiliselt: suurem osa neist „hiiglavaremeist“ on ammugi tasaseks tehtud ja seal, kus alles mõni aasta tagasi murti põlevkivi, kasvab juba rohi ja kerkib noor mets. Kogu õlivabrikute ümbrus ja tööstuse südamik mattub varsti istutatud puistestike ja alleede rohelusse. Teiseks ei tahaks hästi päri olla ka selle vihjega, mis antakse siinsete elanike iseloomustamiseks: „kas peaksid ka inimeste hinged siin olema tahmunud ja hallid?“ (lk. 97). Ei, raskest ning väsitavast tööst hoolimata jätkub siinseilegi elanikele päikesepaistet ja elurõõmu, sest sinne töölisvägi ei koosne nagu Kiviõlis „kõigi maailma rahvaste liikmeist“, vaid Kohtla-Järvel on kindel tööliiskaader, kelle kand on siinses paeses mullas juba üsna kõvasti kinni. Ka kultuuriline tegevus ja vabaharidustöö on siin elav, kusjuures hoogsalt kaasa löövad ka akadeemilise haridusega isikud.

Kirjeldused Kuremäe ja Petseri kloostrist on kaasakiskuvad ja huvipakkuvad, sest nad viivad olukordade ja asja tuuma juurde. Missugune enese- ja maailmapõlgur pidi küll olema see munk Laatsarus, kelle kaelast riiete alt pärast tema surma leiti jäme roostetanud raudkett, mis kaalub üksteist kilo?! Niisugused ja teised lood inimesest panevad sügavalt mõtlema.

Teose pealkirja ja sisu vahel tundub olevat teatavat vastuolu. Sest kuigi enamik peatükke on pühendatud Alutaguse metsakolgate, uudistalundite, puuriistavalmistajate ja metsaerakute elu kirjeldamisele, ei leidu raamatus siiski seda ürgmetsade hõngu ega salapärast kutsuvat, võiks öelda isegi eksootilist veetlust, mida leidub Alutaguse sügavais ning põhjatuus põlislaanis, kuhu igale poole pole inimese jalg veel saanudki. Teosele oleks kahtlemata kasuks tulnud, kui autor oleks saanud mahti tutvuda ka Vasavere paljujärviste salapärase metsadega, mis õieti ongi Alutaguse metsaromantika keskuseks. Ja „üldpilt Alutaguse kõrvenurgast“ oleks saanud siis kahtlemata täiuslikum. Aga eiks need Tudulinna, Oonurmed, Peresaared, Tudud ja Avinurmedki ole metsadest ümbritsetud omaette vaatamisväärsed nurgad ning üks nendegi kohtade elanikke ole huvitav jälgida nende eritaolises miljöös ja olusuhteis — võitluses loodusega oma olemasolu eest.

Kui Parijõe teos asetada teiste sellesarnaste raamatute — prof. Piiperi „Pilte ja hääli kodumaa loodusest“ ja Villem Ridala „Ringi mööda kodumaad“ — kõrvale, ilmneb nende juures oluline vahe. Piiper peatub iga rohukõrre, lille, samblatuti ja linnu juures ning annab erksalt edasi mingi erilise värvide, hääliitsuste ja helide ühiskontserdi — sümfonia looduse paljukülgsusest. Ridala näeb kõikjal peamiselt maastikulist ilu ja luulet: lillad ristikehinapõllud, looklevad teerajad, sumedad rannad. Nii üks kui teine tarvitab peeni, nüansirohkeid väljendeid, ütleksin — ülevat stiili. Jüri Parijõe raamat oma sõnastuses on lihtsakoeline, proosaline ja oma laadilt kõige lähedamal reaalsele elule, sellele valdkonnale, millest kõnelevad ta leheküljed. Parijõel pole erilist silma rohukõrte ega lillede jaoks, teda ei tõmba kaunid maastikumaalingud. Teda paelub rahva elu ja tegevus ning suure looduse masinavärk tervikuna. Ning inimesi ja elu Parijõgi tunneb, jutustades sellest rahvalikult, soravalt ja huvitavalt nii noorele kui vanale.

Hugo Viires.

JONATHAN SWIFT

Gulliveri reisid

MAAILMAKIRJANDUS NR. 1 — 1938

Tõlkinud L. Anvelt.

Hind 5 kr., köites 5 kr. 50 s.

„Gulliveri reisid“ on lõikavamaks pilkeks, mis inimestele ja riikidele osaks on saanud. Pea peale pööratud pildid, mis autor selleks loob, ei ole ainult algupärased ja naerma panevad, vaid ka valusasti salvavad: inimesed, ühiskond ja riik paistavad küll väliselt kenade ja headena, kuid samal ajal on näha ka nende armetus, totakus, pahelisus ja roojasus. Seda avastada ja näidata taotles Swift nii suure innuga, et tal raskeks osutus seda teha ainult seespool tavalise viisakuse piire.

Juba Swifti eluajal rikkusid ta teosed avalikku rahu ja „Gulliveri reisid“ tuli anonüümselt trükkida. Täielikul kujul, nagu käesolev väljaanne, ei ole seda teost arvatavasti võimalik tänapäevgi kõigis riikides avaldada. Ometi loetakse teda „ministrite nõukogust lastetoani“, sest igale inimeale ja -astmele on tal midagi pakkuda, tekitades igal pool määratud rõõmu. Inimesed on valmis naerma iseendid, kui pilkaja on osav ja teeb oma asja hästi nagu Swift.

„Maailmakirjanduse“ 1938. a. tellijaid, kellel on tasutud ainult sissemaks, palutakse järgnev osamaks õiendada, et raamatu võiks neile välja saata.

Eesti Kirjanduse Selts

Aia 19, Tartu. Telefon 6-01, posti jooksev arve nr. 20-36.

Üksiknumbri hind 50 s.